

TEUFIK MUFTIĆ

LEKSIKA ZA BOJE U ARAPSKOM

(MORFOLOŠKO-SEMANTIČKI OSVRT)

Uvodni dio

Da posvetimo veću pažnju ovom ne samo interesantnom nego i važnom pitanju arapske leksikologije, a time ujedno i savremene arabistike u cjelini, potakla su nas dva relativno novija rada koja se bave ovom temom. Naročito se to odnosi na prvi od njih, na studiju: Alfred Morabia, *Recherches sur quelques noms de couleur en arabe classique*.¹ Autor u ovom radu ističe da za klasični arapski jezik ne postoji posebna monografija koja bi tretirala ovo pitanje u cijelosti. Kako taj problem ne spada samo u domen lingvistike nego zalazi i u sferu psihologije, sociologije, fizike i nekih drugih naučnih disciplina, on je, naravno, obrađivan i s tih aspekata. Morabia je i prišao obradi svoje teme potaknut jednim radom koji razmatra ovo pitanje i na drugim područjima. Ta zbirka studija rezultat je kolokvija održanog u Parizu 1954. godine. Njegove materijale prikupio je i izdao Ignace Meyerson pod naslovom: *Problèmes de la couleur, exposés et discussions réunis et présentés par I. M.* (Paris 1957). U toj publikaciji, u lingvističkom dijelu, od semitskih jezika posebne rasprave posvećene su samo hebrejskom i aramejskom jeziku. U poređenju sa mnogo siromašnijom leksikom za boje u ta dva jezika, Morabia ističe kao jednu od osobitosti arapskog jezika bogatstvo njegova kromatskog vokabulara.

Na to obilje, istina indirektno, ukazuje i drugi rad iz ove tematike, naime jedna zbirka izraza iz te oblasti: 'Abdal-'Aziz Ben 'Abdallāh, *Mu'ğamu-l-alwān*.² Leksička građa u njoj sadrži 350 jedinica kako za oznake samih boja, tako i za izvjestan manji broj

¹ Izašao u časopisu: *Studia Islamica*, XXI, Paris MCMLXIV, str. 61—99.

² Objavljen u časopisu: *Al-Li-sānu l-'arabi*, svezak X, dio 3, Rabat 1392/1973, str. 276—300.

drugih pojmova u vezi s njima. Možda ta cifra u prvi mah i ne izgleda tako impozantna, naročito kad se uzme u obzir ogroman broj boja, te njihovih nijansi i međusobnih kombinacija. Međutim, analizom ove građe, može se ustanoviti da ona, s jedne strane, ne sadrži tako velik broj riječi za posebne tonove boja, ali zato, s druge strane, u njoj nalazimo obilje sinonima za pojedine osnovne boje, kao i mnoštvo riječi za njihove nijanse i kombinacije, često izvedenih iz sasvim različitih korijena. To, dakle, pored ostalog, ukazuje na stvarno bogatstvo temeljnog leksičkog fonda za oznaku boja, na bogato zastupljenu sinonimiku, a donekle i na polisemnost nemalog broja riječi i iz ovog područja arapske leksike.

Kao što se podnaslovom ukazalo, rad će se osvrnuti prvenstveno na dva glavna pitanja. Jedan dio biće posvećen strukturi i porijeklu raznih oblika koji u određenim slučajevima služe i za obilježavanje boja i njima bliskih pojmova. Osim na *morfologiju*, posebno ćemo se osvrnuti i na karakteristike tih termina u vezi s njihovim značenjima, na načine izvođenja tih pojmova, njihovo međusobno upoređivanje i pojave koje se pri tom mogu zapaziti; dakle, jednom riječju, posebnu pažnju posvetićemo i njihovoj *semantici*.

Užu leksičku građu za svoje teme autori spomenuta dva rada u prvom redu crpili su iz poznatih klasičnih arapskih rječnika, kao što je *Lisānu-l-'Arab* od Ibn Manzūra, i dr. Mi bismo, pak, posebno istakli važnost za ovu svrhu velikog rječnika rađenog na semantičkoj osnovi: *Al-Muḥaṣṣaš fi-l-luġa* od Ibn Sīde. Morabia navodi i leksikografsko djelo: *Kitābu fiḡhi-l-luġa* od Abū Mansūra b. Ismā'īla Al-Ta'ālibīja.³ On tu, u posebnom (13) poglavlju, obrađuje izraze za boje i njihove kombinacije.

Pored građe iz *Mu'ġamu-l-alwān-a*, koristili smo se materijalom i iz nekih drugih rječnika⁴ ne želeći se ograničiti samo na »klasični« arapski jezik nego uzimajući u obzir književni jezik bez tog vremenskog ograničenja. Poznato je, naime, da je, u stvari, nemoguće povući oštru granicu između starog i savremenog u jeziku uopće, pa je to svakako slučaj i s arapskom leksikom u cjelini. Osim toga, treba imati u vidu i malobrojnost studija koje bi detaljnije i dublje zašle u analizu postojećeg ili već prikupljenog materijala na tom području. Ni za kromatski vokabular dosada građa nije sabrana u potpunosti. Ni naš rad nema pretenzije da to učini, jer treba mnogo više mogućnosti da se što potpunije iskoristi po-

³ Mi smo se poslužili izdanjem koje je priredio Aḥmad Yūsuf 'Alī pod naslovom: *Fiḡhu-l-luġa wa sirru-l-'arabiya*, ta'liḡu-l-īmāni l-luġawī Abī Mansūr 'Abdi-l-Malik b. Muḥammad Al-Ta'ālibī, Al-Qāhira (bez datuma), str. 120—136.

⁴ Kao što su: Dr Adolf Wahr-
mund, *Handwörterbuch der neu-*

arabischen und deutschen Sprache, I. Band. *Neu-arabisch-deutscher Teil*. Erste und zweite Abteilung, Dritte Ausgabe, Giessen 1898, str. XVI + 1028 + 1239; ili Teufik Muftić, *Arapsko-srpskohrvatski rječnik*, (عربي-سربي-كرواتي), Dio I—II, Sarajevo 1973, str. XXVII + 3950, i dr.

stojeća, prvenstveno izvorna literatura. Za to bi trebalo, svakako, vrlo mnogo vremena uložiti u sistematski i organiziran rad ne samo lingvista nego i stručnjaka srodnih naučnih oblasti koji se bave i ovom tematikom. Ona dobija svoj poseban značaj u sklopu problema savremene arapske leksikologije.⁵ Naime, pitanje obnove, razrade, unifikacije, standardizacije, pojednostavljenja i uopće prilagođavanja leksike arapskog književnog jezika zahtjevima savremene tehnike, umjetnosti, znanosti i života uopće, jedno je od najvažnijih pitanja arabistike. Naročito je to slučaj u najnovije vrijeme kada arapski jezik, postižući sve veći značaj i na međunarodnom planu, doživljava svoj novi preporod na gotovo svim nivoima svoje strukture, a pogotovu svoje leksike u cjelini.

Kad se bude raspolagalo sa što je moguće kompletnijom leksičkom građom na ovom području (kao i na svim ostalim) i kad se izvrše sve nužne lingvističke (pa i druge) analize na teoretskom planu, onda će se sigurnije moći prići primjeni njenih rezultata u svakodnevnoj jezičnoj praksi bilo u nastavi, bilo u nauci općenito ili i inače u svim oblastima života vezanim za jezički izraz. Predstoji, dakle, dalja ali samo intenzivnija i usmjerenija leksikografska aktivnost kako u pojedinim užim domenima (od kojih je jedan i kromatski vokabular), tako i u oblasti leksike u njenoj cjelokupnosti. S tom aktivnošću u vezi je i rad na prevodenju s arapskog, a posebno na arapski jezik. Za to su potrebni odgovarajući priručnici prvenstveno u vidu pojedinih stručnih rječnika, ali i dvojezičkih ili višejezičkih opće naravi. U svima njima je pitanje izbora adekvatnih, živih, savremenih riječi i izraza od primarnog značaja za njihovu stvarnu vrijednost pri upotrebi kako u stručnom radu, tako i u živom govoru uopće.

Koje je pravo, stvarno značenje neke riječi ili izraza, koje od mnogobrojnih značenja jedne te iste riječi treba odabrati (pri prevodenju ili inače u upotrebi) ili, pak, koja je »najbolja« riječ iz niza sinonima za neki određeni pojam u određenom kontekstu, odn. govornoj situaciji, sve su to, pored mnogih drugih, pitanja na koja prethodno treba da odgovore lingvisti, pa da bi se onda moglo s pouzdanošću pristupiti izradi solidno zasnovanih priručnika i rječnika razne namjene.

Ovaj rad, s obzirom na uske okvire, samo je iskoračaj na daljem putu rješavanja te problematike. Pri tom mu je cilj da ukaže na važnost daljeg istraživanja ne samo u užoj oblasti kojom se bavi nego i u širem smislu kako u arapskoj leksikologiji, tako i na planu što boljeg osvjetljavanja jedne pojave koja veže čovjekov um i psihi uopće s prirodom i svijetom u kome živimo i djelujemo pa bio to svijet ljudskoga društva ili pak onaj u kome djeluju egzogene sile koje dijelom usmjeravaju i tok njegova života.

⁵ O tim problemima daje sažet osvrt Hans Wehr u predgovoru svoga rječnika: *Arabisches Wörterbuch*

für die Schriftsprache der Gegenwart, sv. I, str. III—VIII.

Općenito o fenomenu boje⁶

Boju kao prirodnu pojavu možemo promatrati iz dva aspekta: 1) s obzirom na njenu stvarnu fizičku narav u pogledu postanka i strukture, dakle, kao jednu *optičku* pojavu; 2) s obzirom na činjenicu kako osjet boje primaju (percipiraju) naši odgovarajući organi, dakle, kao pojavu iz oblasti *ljudske fiziologije*.

Od mnogobrojnih vrsta elektromagnetskih valova jedan dio pripada svjetlosnom zračenju, a od njega opet ljudskom oku dostupan je samo vidljivi spektar koji obuhvata te valove dužine približno 380—760 nm.⁷ Vidni osjeti zavisni su od učestalosti (frekvencije) svjetlosnog zračenja. Pojedine valne dužine tog zračenja nadražavaju svaka na svoj način naše oči, izazivajući u njima dojam određene boje. Osjet boje ne nastaje, u stvari, samo od zračenja jedne valne frekvencije (tj. od monokromatične svjetlosti) nego od miješanja zračenja manjih ili većih dijelova spektra. U vidljivom spektru normalno ljudsko oko može razlikovati do 160 tonova boja koji neprimjetno prelaze jedni u druge. Prirodna bijela sunčeva svjetlost je višebojna (polikromatična). Kada tu svjetlost pomoću prizme rastavimo na njene komponente, dobijemo neprekidni (kontinuirani) sunčev spektar sastavljen od niza boja. Od 160 vidljivih nijansi obično se (prema Isaacu Newtonu) izdvaja sedam osnovnih boja spektra poredavši ih u nizu prema odgovarajućim dužinama elektromagnetskih valova koji ih izazivaju u našem oku: *modra* (indigo) boja (380—390 nm), *ljubičasta* (390—450 nm), *plava* (450—500 nm), *zelena* (500—570 nm), *žuta* (570—600 nm), *narančasta* (600—620 nm) i *crvena* (620—760 nm). Boja nekog tijela može nastati na dva načina: odašiljanjem (emitiranjem) vlastite svjetlosti (u toj boji) ili pak odbijanjem (reflektiranjem), odn. upijanjem (apsorbiranjem) tuđe svjetlosti. U posljednjem slučaju tijelo uvijek apsorbira dio primljene svjetlosti, te njegova boja zavisi od sposobnosti njegove površine da tu svjetlost u manjoj ili većoj mjeri apsorbira. Na osnovu toga *bijela* će biti ona površina koja jednoliko reflektira sva valna područja bijele (sunčeve) svjetlosti. *Crna* površina je ona koja takvu svjetlost u potpunosti apsorbira. *Siva* površina djelimično upija, ali i u jednakoj mjeri odbija sva područja bijele svjetlosti. Bijela, crna i siva boja su tzv. *akromatske* boje, jer nemaju svoje posebno valno područje nego zavise od stepena osvijetljenosti, odn. sposobnosti dotične površine da u većoj ili manjoj mjeri apsorbira sva valna područja bijele svjetlosti. Neko tijelo imaće tzv. *kromatsku* (pravu) boju kada je sposobno za selek-

⁶ Ovaj dio o fizičkoj i psihofiziološkoj prirodi boja rađen je uglavnom prema članku pod riječju »Boje« u *Enciklopediji Leksikografskog zavoda*, 1 A — Čus, Zagreb MCMLXVI, str. 432—433.

⁷ 1 nm je kratica jedinice za mjerenje valnih dužina tj. za 1 nanometar = 10^{-9} m odn. 1 milijardnina metra.

tivnu apsorpciju, tj. kada apsorbira bijelu boju samo na određenom valnom području, pa će tada to tijelo imati (odn. reflektirati) boju koja je komplementarna apsorbiranoj boji. Primjera radi, tijelo će biti *crvene* boje kada, obasjano bijelom svjetlošću, najjače apsorbira plavo-zeleno područje spektra, a najjače reflektira zračenja crvenog dijela spektra.

Miješanjem *komplementarnih* boja (**الْأَلْوَانُ**) tj. u spektru udaljenih (npr. ljubičaste i žute) nastaje bijela boja. Pomiješaju li se dvije u spektru bliže boje, nastaje boja koja stoji između njih (npr. crvena i žuta daje narančastu boju). Miješanjem kromatskih boja s bijelom nastaju jasne, *svijetle* boje, a njihovim miješanjem sa crnom bojom dobiju se *zagasite, tamne* boje.

U skladu s teorijom o osjetu boja fizičara Thomasa Younga, a kasnije naročito H. L. Ferdinanda von Helmholtza, u mrežnjači ljudskog oka postoje tri odvojena prijemna uređaja (receptora), odn. tri vrste nervnih ćelija osjetljivih za tri *osnovne boje*: *crvenu, zelenu i plavu*. Osjet svih ostalih tzv. *složenih* ili *binarnih* boja nastaje odgovarajućim miješanjem (superpozicijom) tih triju tonova osnovnih boja.

U *psihofiziološkom* pogledu razlikuju se tri osnovne karakteristike *svalke boje*: 1) *tonalitet* (ili *ton*) što je, u stvari, pojam boje u užem smislu, tj. ona njena osobina po kojoj se prvenstveno razlikuje od drugih boja, a zavisi od frekvencije emitiranog, odn. reflektiranog zračenja; 2) *svjetlina* (*luminozitet* ili *leucija*, **الْبَرِيقُ** ili **الرَّفِيفُ**) koja je zavisna od jačine (intenziteta) zračenja i 3) *zasićenost* (*saturacija*, **السَّبَعُ** ili **التَّشْرِيبُ**) zavisna od čistoće dotične boje, tj. od količine primjese bijele ili crne boje, odn. potpunog njenog nepostojanja.

Boje imaju različito psihofiziološko djelovanje na čovjeka, pa se u vezi s tim mogu podijeliti na tzv. »*tople*« boje u koje bi spadale: crvena, narančasta, žuta, i sl. te na tzv. »*hladne*« boje gdje spadaju: plava, ljubičasta, modra i njihove nijanse. Tako crvena, i njoj slične boje, djeluju potičući, uzbuđujući ili razdražujući, dok plava, i njoj bliske boje, djeluju stišavajući, umirujući i ublažavajući na našu psihu. I svojim raznim kombinacijama boje različito djeluju na naša osjećanja, pa je njihovo vješto odabiranje, nijansiranje i kombiniranje od značaja ne samo za slikarstvo i srodne likovne umjetnosti nego je od važnosti i u mnogim drugim područjima ljudske duhovne, a posebno emocionalne aktivnosti.

I inače boje igraju važnu ulogu u najraznovrsnijim oblastima svakodnevnog života ili pak u posebnim područjima kako u svojim

konkretnim oblicima, tako i svome simboličkom smislu, ali sve to izlazi van okvira naše teme koja je ograničena na određena pitanja iz domena lingvistike.

Osnovni dio

ARAPSKI KROMATSKI VOKABULAR

I. MORFOLOŠKI OSVRT

Ovdje će u prvom redu biti razmotreni oblici koji mogu, pored drugih funkcija, izražavati i pojam boje. Osim toga, biće govora i o onim morfemima koji su se, donekle, specijalizirali za oznaku samih tonova boje i srodnih pojmova. Oni su prilično malobrojni, ali im kao specifičnim za našu temu treba posvetiti posebnu pažnju.

Kada se u jezičkim razmatranjima govori o izrazima za pojam boje, onda se prvenstveno misli na njen kvalitet, tj. na jednu od njene tri osnovne psihofiziološke karakteristike, naime na njen tonalitet označavan u jeziku nekim pridjevskim oblikom. Takav slučaj je i u arapskom, pa ćemo se stoga u prvom redu i zabaviti tim oblicima. Međutim, treba uzeti u obzir i oblike imensko-glagolskog karaktera, a to su glagolski pridjevi (participi) te glagolske imenice (infinitivi, **الْمَصَادِرُ**). Osim toga, u arapskom postoje i čisto glagolski oblici za oznaku užeg pojma boje ili pak neke aktivnosti ili nekog posebnog odnosa prema pojmu boje i srodnim značenjima.

O korijenu riječi

Kako je osnovno značenje u arapskom vezano za korijen (**الْجذر**), bacićemo, bar letimičan, pogled na njegovu strukturu, etimologiju i semantiku. Nas, naime, ovdje zanimaju konkretni morfemi (određenih leksičkih i funkcionalnih značenja) izvedeni iz korijena koji su, u stvari, apstraktne naravi, jer se samostalno nikada ne mogu upotrijebiti u jezičkoj praksi, budući da se svode na same *korijenske suglasnike (radikale)* koji bez vokala ne obrazuju stvarne, upotrebljive riječi. U arapskom korijen može imati 1—5 radikala. U našem slučaju nalazimo primjere riječi izvedenih samo iz korijena od tri radikala (*trilitera*, **الْتَلَاتِي الْمَجْرَدُ**)⁸

⁸ O trokonsonantskom korijenu općenito u semitskom treba pogledati rad: G. Johannes Batterweck,

Der Triliterismus im Semitischen, Bonn 1952, str. 11—30.

koji su najmnogobrojniji, te vrlo mali broj onih deriviranih iz korijena od četiri radikala (*kvadrilitere*, (الترباعي الجرد)).⁹ Osnovni pojam riječi vezan je, dakle (u našim primjerima), za po tri, odn. četiri radikala, dok cjelokupno značenje modificiraju u manjoj ili većoj mjeri vokali i eventualni dodatni suglasnici (tzv. (الحروف الزوائد)). Međutim, dubljom analizom, promatrajući dva ili niz fonetski sličnih korijena (istih ili srodnih značenja), možemo ustanoviti da se oni mogu svesti na zajedničku jezgru, tj. korijen od dva radikala (*biliteru*).

Najčešći način nastanka trilitere iz bilitera je onaj pomoću tzv. *korijenskih determinativa*,¹⁰ tj. određenih suglasnika. Oni se dodaju biliteri na bilo kojem mjestu postavši tako trećim radikalom novonastale trilitere (prvi, drugi ili treći po redu). Kao prvi radikal (kod korijenā: كهب — قهب , نهن — رمهن , i sl.; drugi radikal: سخم — سخم , بلق — بقرق , i sl.; treći radikal: حلب — حلب , رقم — رقع — رقط — رقص , رشم — رشا , حلك — طخم — طخم , مره — مره , itd. Vjerojatno bi se za neke od ovih i sličnih slučajeva moglo pretpostaviti da su nastali od drugih trilitera nekom fonetskom promjenom jednog radikala (npr. na osnovu razlike po zvučnosti stvorila su se dva varijantna korijena: لعم — لعم) kao što su tu pojavu, nazivajući je (الإبدال),¹¹ tumačili stari arapski gramatičari smatrajući trokonusantske korijene prvobitnim, a ne bilitere.

Takvo tumačenje primjenjivali su i na trilitere čiji je jedan radikal tzv. *slabi suglasnik* (حرف العلة) w ili y (npr.

⁹ O pluriliterama tj. korijenima od 4 i 5 radikala u arapskom raspravlja studija: Siegmund Fraenkel, *Beiträge zur Erklärung der mehrlautigen Bildungen im Arabischen*, Leiden 1878, u svemu 49 strana, gdje se mogu naći naši i razni drugi primjeri nastanka plurilitera.

¹⁰ Te determinative navodi Botterweck (prema Sabatino Moscatiju), op. cit., str. 30.

¹¹ O »ibdal«-u govori opširno: 'Abdu-l-Rahmān Galālu-l-dīn Al-

-Suryūfi u djelu »Al-Muzhīru fi 'ulūmi-l-lugati wa anwā'i-hā« u izdanju koje su priredili: Muhammad Aḥmad Gād Al-Maulā, 'Alī M. Ad-Baḡāwī i M. Abū-l-Faḍl Ibrāhīm, izašlo u Egiptu (bez naznake datuma), Dio I, poglavlje 32, str. 460—475; od njihovih radova koji se bave tom pojavom, pogledati, npr., Dr Ibrāhīm Anīs, *Fi l-lahaḡābi l-'arabiyyati*, Drugo izdanje, Kairo 1952, str. 172—179.

بيض ; حوو — حون — حوس — حوز — حور ,
ظمي ; صفو , دجو ; غين , شيب , خيف ,
(عني , i dr.). Stvarni je njihov korijen, na osnovu semitsko-
-hamitskih komparativnih studija, bilitera, a ne trilatera, kao što
je slučaj i kod korijena s geminacijom drugog radikala, koji su,
dakle, isto tako prvobitne bilitere (npr. أدد , حمم , دجج ,
يقق , مشش , غرر , i sl.).

Za neke varijantne oblike trilatera vjerojatno treba pretpo-
staviti da su nastali premetanjem (*metatezom*) radikala prvobitnog
korijena (kao možda u primjerima: كحل — كلح ili لمح —
لمح , i sl.).¹²

I neke kvadriliterne nastale su iz bilitera i to postupkom *re-
duplikacije*, tj. udvajanjem ili zapravo ponavljanjem cijelog dvo-
konsonantskog korijena (naravno, zajedno s u njega umetnutim vo-
kalom) kao što je u primjerima: رهره , دجدج , حمم ,
لاه , ططخ , i sl.

Kvadriliterne ponekad nastaju *promjenom suglasnika*, npr.:
> اذْلَهُمْ > دلهم ili > عَصْفَرَد > اصْفَرَد > صفر
U ova oba slučaja kvadrilitera je obrazovana iz tri-
litera što se i inače dešava uz pomoć *afiksacije*, i to prefigiranjem
(radikala): > عِظْمٌ > ظلم , > زَرْقَشٌ i > بَرْقَشٌ > رقاش
(infigiranjem: > غَيْهَبٌ > غهب , اذْلَهُمْ i اذْلَامٌ > دلم ;
> بَرَقٌ : sufigiranjem: > زَرْقُمٌ > زرق ; > حَلَكٌ > حلك ; > تَبَرَقَلٌ

I kod kvadrilitera ima slučajeva *metatezom* nastalih novih
korijena kao u primjeru: دُخْمُسٌ — دُخْسِمٌ iz domena
naše tematike.

O nastanku kvadrilitera iz pojedinih sintagmi ili čitavih re-
čenica (tzv. اَلنَّحْتُ)¹³ kao u primjerima تَلَوْنَ ili تَحْمَرُ ili
biće govora kod tvorbe pridjeva, odn. glagola u ovom dijelu rada
u odgovarajućim njegovim odsjecima.

¹³ I ovom načinu tvorbe novih korijena posvetio je Al-Suyūfī posebnu (34) glavu, op. cit., I, str. 482—485.

¹² Pojavi *metateze* (اَلْقَلْبُ) posvećeno je zasebno poglavlje (33) kod Al-Suyūfīja, sa brojnim primjerima, op. cit., I, str. 476—481.

A — Imenski oblici

1. Pridjevi obrazovani iz trilitera¹⁴

Kako u arapskom jeziku ni u morfološkom ni u semantičkom pogledu nema oštre razlike između pridjevskih i imeničkih oblika, to ćemo ih, radi pojednostavljenja izlaganja, zajedno podvesti pod širi pojam imenskih oblika, a posebno ćemo izdvojiti glagolske oblike u užem smislu.

Počinjući od pridjeva (iz trilitera), možemo ih razvrstati u tri veće skupine: 1) »obični« *pridjevi* (oko 15 oblika — tzv. **الصِّفَاتُ الْمَشَبَّهَةُ**) za koje su ranije smatrali da su izvedeni iz glagola, ali oni, u stvari, potječu iz prastarih imenskih osnova, kao i slijedeće dvije grupe; 2) *intenzivni pridjevski oblici* (oko 30, poznati pod nazivom **أَسْمَاءُ الْمُبَالَغَةِ**) i 3) *glagolski pridjevi* (participi aktivni i pasivni) (**إِسْمُ الْفَاعِلِ وَالْمَفْعُولِ**) poznatih pravilnih oblika već prema odgovarajućim glagolskim vrstama (njih XV na broju).

Posebno ćemo obraditi, zbog osobitosti tvorbe, pridjeve poznate kao »*relativna imena*« (**الْأَسْمَاءُ الْمُنْتَسِبَةُ**) te pridjeve (i participe) obrazovane iz kvadrilitera.

1a) *Pridjevi iz trilitera*, i to i obični i intenzivni, biće ovdje zajednički razmotreni u pogledu načina njihova obrazovanja. Podijeliće se u grupe na osnovu karakterističnog načina tvorbe ne navodeći te pridjeve ponovo, ukoliko su obrazovani na više tih načina istodobno. Naročito se neće uzimati u obzir prvi taj način, naime alternacija (izmjena) kratkih vokala koja se javlja uporedo sa svim načinima tvorbe, naravno ukoliko ona sama nije karakterističan način obrazovanja pojedinih oblika.¹⁵

¹⁴ Za pregled svih oblika pridjeva (i participa) kako iz trilitera, tako i iz kvadrilitera upućujemo na djelo: *A Grammar of the Arabic language* translated from the German of Caspari and edited with numerous additions and corrections by W. Wright, Third edition revised by W. Robertson Smith and M. J. de Goeje, Cambridge 1955, Volume I, str. 131—147 odn. § 229—245.

Wright tu navodi 16 oblika običnih pridjeva, ali u našim primjerima naći će se i poneki drugi oblik koji mi nismo izdvajali u posebnu gru-

pu. Od intenzivnih oblika u našoj građi (pored *fa'ūl* i *fa'īl*, koji po Wrightu takođe mogu imati intenzivno značenje) javljaju se samo: *fa'āl*, *fu'alat* i *mi'āl*. Međutim, izražavanje intenziteta kod boja više je vezano za značenje samog korijena, a ne toliko za posebne oblike, pa će se u našim primjerima (III poglavlje) naći i razni drugi pridjevski (pa i participijalni) oblici koji takođe služe za oznaku intenziteta boje.

¹⁵ O načinima tvorbe oblika uopće u semitskom neka se pogleda

Od pridjeva ove grupe navodiće se pojedini odabrani primjeri za ilustraciju određenog oblika. Primjeri, ovdje kao i nadalje, radi pojednostavljenja i preglednosti, navodiće se po abecednom (arapskom) poretiku korijena (a ne samih konkretnih morfema).

Alternacija je karakteristična za oblike: fa'l (قهب , طبس), fi'i (قيقق , حبل); fa'al (حلب , حلس); fa'il (نعيج , ليهق , كدب , قمر , زغب , دبس) i fu'al (نكع).

Prolongacija (duljenje) vokala javlja se kod oblika: fa'al (قهب , قھاب , سخام); fu'al (لھاق , قھاق , رماد); fi'al (قھييم , صھور , زووح); fa'ul (لھاق , قھييم , غيب , شھيط , ذريب , دھيي , خھييف , وسھيط , مسھيج , كھديير).

Geminacija (udvajanje), i to drugog radikala kao karakteristična nalazi se samo u intenzivnom obliku: fa''āl (قھاص , بھاق , وقھاد , وضھاق).

Afiksacija tj. tvorba pomoću afiksa (prefiksa, infiksa i sufiksa) dala je najveći broj oblika ovih pridjeva. Prema afiksima podijelićemo ove oblike na tri grupe: a) *prefiksi* kod oblika: af'alu (اسھود , ازرق , اخضر , احمر , ابيھض); af'alān (اسھمان , اسھمان); uf'ul (ازھيرق); if'ul (اھكليف); ufai'il (ازھيرق); maf'il (مھخيل); b) *infiksi* (pored navedenog ufai'il): fau'al (عھوق); fai'al (غھيھب); fai'ul (كھميھت , سھويھد); fu'ail (ديھجھوج , حھيھوم); ji'yāl (جھريھال); c) *sufiksi* (pored spomenutog af'alān): fa'lānu (زرقھ , حلکھم); fu'alat (نھكھعة); fu'lum (خيھفان).

Reduplikacija (ponavljanje), i to trećeg radikala, pojavljuje se samo u slijedeća tri oblika: fa'allalat (حھورھورة); fu'lul (غھريھيب) i fi'lil (حھلبھيوب).

1b) *Pridjevi iz kvadrilitera* od kojih su vjerojatno neki (قَرطَس , قَرطَاس , فُستُق , سَمَند , زَرَجُون) arabizirane strane riječi, ali se svi oni obrazuju na isti način kako smo istakli kod tvorbe pridjeva iz trilatera. Budući da ih je vrlo mali broj, nećemo ih razvrstavati na osnovu načina tvorbe nego po strukturi oblika: fu'lul (د ح م س , د ح م م); fi'lil (د ح م م م); fu'älil (د ح م م م). Od redupliciranih bilitera su: fa'fa (ح م م , ح م م); fi'fi (ح م م); fu'fu' (د ج د ج); fa'fä' (د ج د ا ج) i fu'fu'änu (ل و ل و ا ن).

Među ove oblike na prvi pogled bi spadao i pridjev novog datuma *تحرر* (po paradigmi fa'lal) ili zapravo među trilitere s prefiksom (po paradigmi taf'al). Međutim, to je, u stvari, oblik nastao spomenutim postupkom *النحت* od izraza: *تَحْتَ الْأَخْبَرِ*. Isti je način tvorbe upotrijebljen i kod participa izvedenog od korijena *ثلون* nastalog sa svoje strane iz sintagme *ثَلَاثَةُ أَلْوَانٍ* (= tri boje).

1c) *Participi obrazovani iz trilatera*

Navodićemo ih redom prema odgovarajućim glagolskim vrstama (označenim rimskim brojevima od I—XV), i to prvo participe aktivne (p. a.) pa onda pasivne (p. p.) zajedno uz pojedinu tu vrstu, ukoliko uopće postoje u našem materijalu.

I — p. a.: fā'il (زاهر , داكن , حالك , باهر);
 ناصع , كامد , قاتم , غامق , عارم , صارخ ,
 مكدوب , مدموم , محجول); p. p.: maf'ül (وارس);
 II — p. a.: mufa'il (obično u upotrebi poimeničen za oznaku lica koja vrše neku aktivnost u vezi s bo-
 jama, kao u primjerima: مبيض , منمج);
 مرقش , محور , مجيب , مبطن); p. p.: mufa'al (مصبغ ,
 مباحق , مشرق , مشرق); III — p. a.: mufā'il (مباحق , مشرق , مشرق);
 مشرق , مشرق , مشرق); p. p.: muf'al (مشرق , مشرق , مشرق);
 مشرق , مشرق , مشرق); V — p. a.: mu-
 tāfa'il (متلون , متبيض , متألِق); VI — p. a.:

mutafā'il (متتام , متائل); VII — p. a.: *munfa'il* (مؤتلق , منكفي); VIII — p. a.: *mufta'il* (ملتقع , مقتضب); IX — p. p.: *mufta'al* (مسود , مخضر , محمر , مبيض); X — (nemamo primjera!); XI — p. a.: *muf'all* (مبياض , مسمار , مقمار); XII — p. a.: *mufau'il* (مخضوضر); XIII — (nemamo primjera!); XIV — p. a.: *mufanlil* (مسحنكك); p. p.: *muf'anlal* (مسحنكك); XV — (nemamo primjera!).

1d) Participi obrazovani iz kvadrilitera

Idući opet po vrstama odgovarajućih glagola (od I—IV), evo postojećih oblika u našoj građi: I — p. p.: *mufa'lal* (مبرقش); II — p. a.: *mutafa'lil* (متلألئ , متبرقش); III — p. a.: *mufanlil* (مبرنيقش); IV — p. a.: *mufalill* (مدرهم , مكفهر , مسجهر , مدلهم).

1e) Relativna imena (الْأَسْمَاءُ الْمَنْسُوبَةُ)¹⁶

Ovi pridjevi (često supstantivirani) većinom su denominalni (ali se neki izvode i iz partikula) najviše iz trilitera, ali i iz kvadrilitera (nekad i iz složenih sintagmi postupkom النحت). Iz osnovnih oblika tvore se sufiksom *-iyy(un)*, a ima ih (znatno manje) obrazovanih i dvostrukim sufiksom *-āniyy(un)*.

Od kojih 80 prikupljenih primjera najviše ih je izvedeno iz imenica: (رَزْزُورِي وَ ذَهَبِي وَ حِنْدِسِي وَ تَبْنِي وَ آجْرِي , عَنَمِي وَ عَمَلِي وَ مِضْرَجِي وَ صِبْنِي وَ شَقَائِقِي وَ سَمَائِي , وَرْسِي وَ هَرْدِي لَوَائِي وَ كَحْلِي وَ قَرْفِي وَ غَرَابِي).

Mnogo ih je manje izvedeno iz drugih pridjeva (أَحْمَرِي , أَسْوَدِي , أَرْزَقِي , أَخْدَرِي , أَحْوَزِي , أَحْوَرِي).

¹⁶ Wright (etc.), koji ove oblike ta-
kode naziva »relativnim pridjevima«
(arapski takođe: النسبات).

opširno izlaže načine njihova izvo-
denja u posebnom odsjeku, op. cit.,
I, str. 149—165 odn. § 249—267.

Pomoću *-āniyy(un)* derivirani: أَحْمَرَانِيّ , أَبْيَضَانِيّ , بَحْرَانِيّ ,
(أَشْقَرَانِيّ , أَسْوَدَانِيّ , أَسْمَرَانِيّ , ذَرَانِيّ , دُخْسَانِيّ) .

2a) Imenice obrazovane iz trilitera¹⁷

Ovdje će biti skupa obrađeni svi imenički oblici, dakle i infinitivi (masdari) koji su, u stvari, apstraktne glagolske imenice. U I vrsti oni imaju mnoštvo oblika koji velikim dijelom služe i za druge funkcije osim onih karakterističnih za same masdare, pa ih je teško razlikovati od imenica drugoga porijekla.¹⁸ Kako nas ovdje zanima morfološka struktura samih oblika, a ne njihove funkcije i značenja, to ćemo ih navesti zajedno, izuzevši masdare iz trilitera izvedenih vrsta (tj. od II pa nadalje), kao i one iz kvadrilitera, jer su njihovi oblici ustaljeni, jasno se razlikujući od oblika drugih imenica, iako i oni mogu ponekad imati i drugu upotrebu i značenja osim onih svojstvenih za same masdare u užem smislu, koji u određenim slučajevima imaju i čisto glagolsku narav.

Ovu grupu raznih imeničkih oblika zajedno s masdarima I vrste izložit ćemo, kao i pridjevske oblike, na osnovu onih istih načina njihove tvorbe. Tako je *alternacija* karakteristična za oblike: fa'l (قَصْر , ضَرْج , رَقْم , جَزَع , بَغْس) ; fi'l (لَعَس , فِدَن , غَرْب , عَرْم , صَحْر , سَفْع , دُخْن , نَحْف , حَم) ; fa'al (هَرْد) ; fu'l (عَهْن , صَرْف , صَبْع) ; لعس , فدن , غرب , عرم , صحر , سفح , دخن , نصف , حم) ; *prolongacija* za: fu'al (حَم) ; صباغ , شهاب) ; fi'al (صفاء , سواد , بياض) ; fa'al (بَرِيْق) ; fu'ul (يَنْوَع , قَنْوَع , قَنْوَاء) ; دهان , مشيح , دسيم) ; *geminacija* (nemamo primjera!); *afiksacija*, i to: a) *prefiksacija* za: afā'ilu (أَشَاهِر) ; if'il (اضْرِيح) ; ufai'il (اخِيضِر) ; yaf'al (يَلْمَع) ; yaf'ul (يَحْمُوم) ; يخضور) ; b) *infiksacija* (osim spomenutog ufai'il) za: fau'alat

¹⁷ Iscrpan pregled svih oblika u arapskom (dakle i imenskih i glagolskih) daje Al-Suyūṭī u II dijelu Al-Muḏḥira, str. 1—301. U poglavlju o izvođenju imenica i pridjeva Wright (etc.) imenicama posvećuje dijelove na str. 106—131, 147—149 i

165—177 odn. § 191—228, 246—248 i 268—288.

¹⁸ O oblicima (i značenjima) infinitiva I vrste glagola vidjeti rad: Dr Teufik Muftić, *Infinitivi trilitera u arapskom jeziku*, Odnos oblika i značenja, Sarajevo 1966, str. VIII + 198.

(حوجمة); fu'ailat (حميرة); c) sufiksacija za: fa'lat (جونية ,
 نسفة , دخلة , خلفة); fi'lat (رقمة , هبوة
 , دجنية , خضرة , حمرة , حلبية , تحمة , برشة , ادمة)
 , عرمة , طهمة , صحرة , شكلية , شعرة , زرقية
 ; نسفة , مغرة , لعسة , كدرة , قهبة , غبرة
 fa'alat (شامة); fā'ilat (شاكلة); fa'ālat (بيضاضة
); حمامي (fu'āliyy); كدورة (لحلوكية); fu'ūlat (نقابة
); fu'liyyat (جدية); reduplikacija: fu'lāl (دعوب) te kod pri-
 djeva spomenuti primjeri (غريب و حبوب) koji se upo-
 trebljavaju i kao imenice.

2b) Imenice obrazovane iz kvadrilitera

U našem materijalu našli smo samo slijedeće četiri forme:
 fa'lal (جمعر); fi'lal (فرصد); fi'lāl (فصاد) i fa'lalat
 (دجلة حلكمة برقشة برشمة).

2c) Imenski oblici stranog porijekla

Izvjestan broj pridjeva i imenica raznovrsnih oblika manje-
 više arabiziranih, tj. onih koji su prilično sačuvali svoj za arapsku
 morfologiju neobičan strani oblik ili su ga, pak, potpuno uklopili
 u arapske morfološke paradigme, ušao je u arapski jezik i na ovom
 području iz raznih jezika (perzijskog, grčkog, i dr.) u raznim pe-
 riodima njegova razvitka.

Neke od tih riječi su pridjevski upotrebljavane (u arapskom)
 prvobitne imenice (npr. فرفير , مسكند , زرياب , زرجون
 , مكدتر , سادج) ili pridjevi drugog porijekla (قرطاس , فسئق
 , مفلس i sl.).

Znatan broj pridjeva (tzv. relativnih imena) obrazovan je od
 stranih osnova (imenica) kao u primjerima: أرجواني , أزرجي ,
 ليموني , لازوردي , قرطاني , قرمزي , فرفيري , سمائوني , بنفسجي , برتقالي
 , ديلي , نارنجي i sl.).

Osim imenica od kojih su izvedeni gornji pridjevi, spomenimo još neke:

وَرْنِيْشَ , نَيْلَجَ , فَيْرُوْزَ , سِنَجَابَ , زَنْجَارَ , زُمَّدَ , بَزْنِيْقِي , اَزْغَامَنَ , itd.

B — Glagolski oblici¹⁹

Ovdje će biti razmotreni čisto glagolski finitni oblici od kojih je dovoljno navesti samo perfekt i obično uz njega imperfekt, pa da bismo znali i sve ostale glagolske oblike. U sistemu tih formi ne postoje neki specifični oblici koji bi isključivo služili za oznaku boja i bliskih pojmova. Postojeći glagolski morfemi mogu, pored svojih drugih funkcija, služiti i u te svrhe, istina, u različitoj mjeri. Naime, neke forme su se, donekle, više specijalizirale za obilježavanje pojma boje i sličnih pojava.

Za oznaku same boje, tj. njenog tonaliteta služi u *I vrsti* prvenstveno 4. razred s paradigmom: *fa'ila / yaf'alu* (أَدَمَ); rjeđe 5. razred: *fa'ula / yaf'ulu* (قَهَبَ صَدُوْ شَهَبَ سَمَرَ بَلَقَ أَدَمَ); još su rjeđi u ovom značenju ostali razredi *I vrste*: 1. razred: *fa'ala / yaf'ulu* (جَانَ); 2. razred: *fa'ala / yaf'ilu* (بَاخَصَ); 3. razred: *fa'ala / yaf'alu* (قَنَأَ) i pasiv: *fu'ila / yuf'alu* (حُمَّ).

Za pojam posjedovanja ili dobijanja određenog tona boje ponajviše služe oblici *IX vrste*: *if'alla* (اخضر احمر ابيض); za izražavanje ovog pojma služe nekad i glagoli *V vrste*: *tafa'ala* (انكسف), *VII — inf'a'ala* (تضرع تسود تجون), *VIII — ifta'ala* (امتهش التفع); rjeđe, i uz značenje većeg intenziteta po mišljenju nekih gramatičara, *XI vrste*: *if'alla* (اصحاب اصحام اسواد ادهام ابيض), *(اكمات اقمار)*. *Intenzifikaciju* pokazuju i rijetki oblici *daljnih vrsta*: *XII — if'au'ala* (ادجوى اخضوض احلوك)

¹⁹ Pored već spomenutih djela o morfoloziji glagola vidjeti takođe:

Wright (etc.), op. cit., I, str. 29—100 odn. § 33—184.

(اسحنك , احلنكك) *if'anlala*, XIV — (اكموت , اغدودن).

Gorespomenuti pojam (uz intenzifikaciju) označavaju i neki glagoli izvedeni iz *kvadrilitera*: I — *fa'lala* (شهر , دحمر); II — *tafa'lala* (تحندر , تحم , تبرقش); III — *if'anlala* (اكفر , اسجهر , ادلهم) i IV — *if'alalla* (ابرنقش).

Neki *prelazni glagoli I vrste* imaju značenje: *dati nečemu određen ton boje*, odn. obojiti ga tom bojom (npr. *نَمَع , تَحَم*, *قَنَأ , ضَرَج*). Međutim, takvo značenje najviše imaju glagoli *II vrste*: *fa'ala* (كدر , سود , خضر , حور , بيض). Nekada se uz ovo značenje uporedo javlja i pojam *intenzifikacije* (kao u: *قَنَأ , ضَرَج*). Rijetko ovo značenje dolazi u drugim vrstama *trilitera* kao npr. u V — *tafa'ala* (تجون).

Navedeno značenje imaju i neki *prelazni glagoli I vrste kvadrilitera*: *fa'lala* (سخمط , زبرق , برقش , برشم), a svojim oblikom ovdje spada i načinom *النحت* izvedeni glagol *نَلَوَن*.

Inače neki glagoli imaju sasvim *specifična značenja* od kojih primjerice navodimo: *هَرَد* = obuti žutu obuću; *بَايَض* = natjecati se u bjelini s, biti bjelji od; *خَاضَر* = prodavati još zelene plodove; *سَاوَد* = sresti usred noći; *أَبَاض* = rađati bijelu djecu; *أَسَاوَد* i *أَسَاوَد* = dobiti crnog sina ili rađati crnu djecu; *أَصْهَب* = imati ridokosu djecu, odn. riđu mladunčad; *أَغْرَب* = dobiti bijelo dijete ili imati bijele gornje dijelove bedara iznutra; *أَغْرَب* = biti bijel oko očiju (konj), itd. Promjenu boje označavaju: *تَلَوَن , تَخِيْف* kao i pasivni oblici: *أَلْتُيَق , أَلْتَمِيم* i *أَلْتَفِع*.

Bacivši ponovo pogled na sve oblike koji se javljaju u našem kontekstu, na kraju ovog poglavlja istaći ćemo neke njihove opće karakteristike.

Potom ćemo posebno ukazati na određene oblike koji su se, donekle, specijalizirali za oznaku boja i srodnih pojmova, odn. koji imaju najveću frekvenciju u vršenju upravo tih funkcija ne obraćajući pažnju na one koje ti oblici takođe obavljaju u arapskoj leksici uopće.

Kao što se moglo očekivati, najveći broj oblika izvodi se iz *trilitera* s obzirom na to da oni i inače brojno premašuju sve ostale korijene u arapskom uzete skupa. Znatno je manji broj oblika koji je obrazovan iz *kvadrilitera*, a izvjesne oblike i jednih i drugih ovih korijena moguće je svesti na dvokonsonantsko jezgro, odn. na korijen od dva radikala tzv. *biliteru*.

Od navedenih načina tvorbe svi su zastupljeni, ali u prilično različitoj mjeri. *Geminacija* i *reduplikacija* se javljaju samo u nekoliko oblika, *prolongacija* je nešto češća, dok je *alternacija* prisutna u svim oblicima, bilo sama, bilo u kombinaciji s drugim načinom (načinima) tvorbe. To je sasvim prirodno budući da je alterniranje kratkih vokala jedna od najznačajnijih karakteristika semitske unutrašnje fleksije. Upravo zato ona nije karakteristična za mnoge oblike, kao što je slučaj s *afiksacijom* koja se najviše javlja u našim primjerima i to u vrlo raznovrsnim i mnogobrojnim kombinacijama.

Idući u izlaganju po vrstama riječi kako su ovdje razmatrane, od pridjeva u užem smislu, po njihovoj frekvenciji treba istaći na prvom mjestu kao daleko *najčešći* oblik: *af'alu*, a znatno poslije njega, iako relativno česte, oblike: *fa'il* i *fa'īl*. Vrlo su česti i pridjevi izvedeni sufiksom *-iyy(un)*, a od glagolskih pridjeva prvo mjesto pripada *participu aktivnom I vrste* oblika *fā'il* i *participu pasivnom II vrste* oblika *mufa'al*.

Od imeničkih oblika *najfrekventniji* je (masdar) *fu'lat*, nešto manje *fa'al*, a znatno poslije njega i masdar IX vrste *if'ilāl*, kao i neki drugi masdarski oblici (I vrste: *fa'l*, II — *taf'īl*, VII — *inf'iāl*), i sl.²⁰

Od čisto glagolskih oblika kao *najčešće* treba istaći glagole I vrste (4. razreda: *fa'ila / yaf'alu*), II vrste (*fa'ala*) i IX vrste (*if'alla*). Druge vrste glagola izvedenih iz *trilitera* dolaze mnogo rjeđe (npr. XI) ili pak krajnje rijetko i gotovo nikako u našoj građi (kao npr. VI, X, XIII, XV vrste), te glagoli obrazovani iz *kvadrilitera*. Za izvjestan pak broj glagola treba istaći ne same oblike, jer su oni sasvim obični i česti, nego njihova potpuno specifična, izuzetna značenja (što bi, zapravo, spadalo u iduće poglavlje o semantici razmatranih oblika u ovom radu).

²⁰ Prema statističkim podacima u spomenutom radu: T. Muftić, *Infinitivi trilitera u arapskom jeziku*, itd., dobijenim na osnovu materijala iz rječnika: *Aqrabu-l-mawārid*, etc., od Al-Šartūnija, od ukupno 160 masdarskih oblika I vrste, koji imaju razna tipska značenja, u vezi s označavanjem pojma boje i srodnog, u toj vrsti javljaju se, pored *fa'al* i *fu'lat*, s relativno velikim

frekvencijama i slijedeći masdarski oblici (navodeći u zagradi frekvenciju svih značenja ispred frekvencije za značenja u vezi s bojom): *fa'l* (16.624:) 74, *fu'ūl* (3202:) 41, *fa'īl* (635:) 14, *fa'ālat* (1.068:) 8, *fa'alān* (784:) 7, *fu'ūlat* (288:) 5, i dr. (vidjeti, npr., na str. 145 ili 147 pod oznakom F koja označava boje u tome radu).

II. SEMANTIČKI OSVRT²¹

a) Leksička sredstva

Dosada smo razmatrali za našu temu relevantne oblike sa čisto formalne strane, tj. s obzirom na njihovu morfološku strukturu u prvom redu, a uz to, donekle, obraćajući pažnju i na njihovu etimologiju, te frekvenciju njihove upotrebe. I pored relativnog mnoštva i raznovrsnosti tih oblika, istakli smo da se prilično mali njihov broj, i to samo u izvjesnoj mjeri, specijalizirao za oznaku pojma boje i sličnih značenja. Prema tome, i nema posebnih morfema koji bi isključivo služili u tu svrhu, tj. svi ti oblici, manje-više, imaju i druge funkcije, a formalno se potpuno uklapaju u morfološki sistem arapskog jezika u cjelini.

Obratimo li pažnju na odnos oblika i značenja, nas će u prvom redu zanimati semantika tih najfrekventnijih oblika, a ostali morfemi samo ukoliko imaju neke osobitosti u tom pogledu. Ispitujući semantiku kromatskog vokabulara u sklopu leksike arapskog jezika uopće, kao i njene cjelokupne semantike, analogno rečenom o morfološkoj strukturi, i ovdje se može reći da se u tom užem području javljaju u manjoj ili većoj mjeri gotovo sve one pojave koje nalazimo i na širem planu jezika u njegovoj cjelokupnosti. Ipak ćemo pokušati uočiti i istaći izvjesne karakteristike tih pojava u ovom domenu, njihove međusobne odnose, kao i one na relaciji oblik: značenje u pogledu određenih specifičnosti njihovog uzajamnog povezivanja, te razvojnog kretanja u sadašnjoj etapi s osvrtom na neke tendencije njihovog daljeg prirodnog razvitka, kao i na potrebu svjesnog djelovanja na tokove toga kretanja u svrhu njegova usmjerenja u pravcu koji najbrže vodi ka saniranju stanja u savremenoj arapskoj leksikografiji uopće.

Postoje, naime, izvjesne slabosti, odn. određeni problemi u oblasti leksike koji očekuju svoje rješenje, a posljedica su pojava koje susrećemo i u okviru tematike ovoga rada. Od tih pojava, odn. karakteristika arapskog leksičkog fonda u cijelosti ovdje ćemo istaći one najvažnije ili zapravo one koje stoje u direktnijoj vezi s pitanjima tretiranim u našem radu.

Na prvom mjestu spomenućemo vanredno bogatstvo posebnih korijena koje posjeduje arapski književni jezik.²² Samim tim fak-

²¹ U vezi sa semantikom arapskog jezika uopće od starijih djela spomenimo opet Al-Suyūṭija koji obrađuje neke pojave iz tog domena (npr. الترادف — sinonimija, اشتراك المعاني — politemija, التضار — antonimija, te o arhaizmima, neologizmima,

ma, tuđicama, i dr.). Međutim, cjelovit, savremen prikaz tih pojava nalazimo, između mnogobrojnih novijih radova, u djelu: Dr Ibrāhīm Anīs, *Dalālatu-l-alfāzi*, Drugo izdanje, Kairo 1963, str. 267 (u svemu).

²² Prema vlastitim podacima (na grafi iz rječnika *Lisānu-l-‘Arab* od Ibn Manzūra) koji navodi u svome radu: Teufik Muftić, *Trilitere u*

tom pružena je mogućnost da se jezički izrazi ne samo najosnovniji pojmovi u svim oblastima svakodnevnog života nego da se obuhvate i drugi bezbrojni detalji i nijanse značenja i u posebnim domenima ljudske duhovne i emocionalne aktivnosti u religiji, filozofiji, umjetnosti, nauci, i dr. Jedna od posljedica tog bogatstva, kao i njegove semantičke strukture je i pojava jednakosti značenja samih korijena ili bar pojedinih riječi izvedenih iz nekih od njih tj. pojava sinonimije (*الترادف*).²³ Primjera radi evo najvažnijih korijena koji ili isključivo označavaju pojam »crne« boje (nekad i srodne pojmove: »taman, mračan« i sl.) ili pak samo u određenim slučajevima služe u tu svrhu (kako će se to vidjeti iz daljeg izlaganja).

To bi bili slijedeći korjenovi: *و ح ت م , ج و ن , ج ن ي , ت ح م , ح و ن , ح و س , ح و ز , ح و ر , ح ن د س , ح م م , ح ل ك , ح ل س , ح ل ب , و د ج ج , و د ب س , و خ ي ف , و خ و س , و خ ط م , و خ ض ر , و خ ص ف , و خ ر ج , و خ د ر , و ح و و , و د ل ه م , و د ل م , و د ل ب , و د ك ن , و د غ م , و د ع ج , و د س م , و د خ ن , و د ج ن , و د ج د ج , و ر س م , و ر د ج , و ر خ م , و ر ن م , و ر ن أ , و ر ب د , و ر أ س , و ز ه ر , و د ي س م , و د ه م , و ش ك ل , و س و د , و س ف ع , و س د ف , و س خ م , و س ح م , و س ح ك , و م ل , و ق ط , و ر ق ش , و ط ل س , و ط خ م , و ط خ ف , و ط خ ن خ , و ط ح ل , و ط ب س , و ص ف ر , و ص د أ , و ش ي م , و ش ه ب , و ف ح م , و غ ي ه ب , و غ ه ب , و غ ر ب , و غ د ف , و ع ي ن , و ع ر م , و ع ن ي , و ع ت م , و ظ م ي , و ن و ق , و ن س ف , و م ل ح , و ل ع س , و ك ل ح , و ك ف ح , و ك ح ل , و ك ث ن , و ق ص م , و ق ط ن .*

Ako bismo pretpostavili jednakost značenja samih korijena međusobno (ili samo pojedinih iz njih izvedenih riječi), najvjerojatnije bi bilo, iz raznih razloga, uzeti da frekvencija njihove upotrebe neće biti potpuno jednaka. Tu pretpostavku potkrepljuje pogotovu i to kada uz to uzmemo u obzir i mogućnost stvaranja obilja varijantnih formi izvedenih na razne načine iz jednog te istog korijena. Sjetimo se samo spomenutih mnogobrojnih pridjevskih oblika (običnih, intenzivnih te participa), formi infinitiva (narочito u I vrsti), izlomljenih množina (pluralis fractus — *الجمع الكسرة*) imenskih oblika, izvedenih glagolskih vrsta, i dr. Evo po nekoliko primjera za takve varijantne forme iz naše tematike za najvažnije vrste riječi apstrahirajući pri tom njihove eventualne međusobne razlike u značenjima:

arapskom jeziku, Statističko-fonetska studija (POF, sv. III—IV, Sarajevo 1953, str. 509—551), brojcama odnos frekvencija korijena izgleda ovako (odbacivši korijene od jednog ili dva radikala koji kod imenskih i glagolskih oblika praktički ne dolazi u obzir): trilitere — 6723, kva-

drilitere — 2516 i kvinkvilitere 185 korjenova.

²³ O semantičkim pojavama sinonimije, polisemije i antonimije u arapskom sažet prikaz dat je u radu: T. Muftić, *Infinitivi trilitera...*, str. 95—118.

Za pridjeve: أَحْمَرٌ (crn); أَخْصَفُ, مُخْضَرٌ, خَضِيرٌ, خَاصِرٌ (crnobijel, pepeljast); خَاصِفٌ (zelenkast); مِرْجَانٌ, دَجَانٌ, أَدَجَانٌ (mračan); دَامِسٌ, أَدَمُوسٌ (taman); دَحْمَسٌ, دُحَامِسٌ (vrlo taman); مُتْرَقِشٌ, مُرَقِشٌ, أَرْقِشٌ (šaren); زَرْجَانٌ (crven); مُزْرَاقٌ, مُزْرَقٌ, أَزْرَقِيٌّ, أَزْرَقٌ (plav); كُمَاتِيٌّ (bijel — konj); قِرْطَاسِيٌّ, قِرْطَاسٌ, قِرْطَاسٌ (doratast); لَوْلِيٌّ, لَوْلِيٌّ (bisernosiv); وَرِسٌ, وَارِسٌ (crven), i sl.

Za imenice: بَيَاضَةٌ, بَيَاضٌ, اِبْيِضَاضٌ, اِبْيِضَاضٌ (bijela boja); حُلُوكَةٌ, حُلُوكَةٌ, حُلُوكَةٌ (tama, tamnocrna boja); حُمَيْمَةٌ, حُمَامِيٌّ (crvenilo); كُدْرَةٌ, كُدْرَةٌ, كُدْرَةٌ (mutna boja); قُنُوءٌ, قَنْءٌ (crna ili tamnocrvena boja), i dr.

Za glagole: خَضِرَ (biti bijel, odn. smeđ); اِخْضَرَ (biti zelen, zelenjeti se); اِخْضَوْضَرَ, اِخْضَارًا, اِخْضَرَ (biti crn, pocrnjeti); اِشْمَاطٌ, اِشْمَاطٌ, اِشْمَاطٌ (biti sijed, osijedjeti); اِشْمَطٌ, اِشْمَطٌ, اِشْمَطٌ (biti siv, pepeljast); كَهَبَ (biti tamnosiv), itd.

Treba, svakako, dopuniti ranije rečeno da je upotreba ovih korijena, odn. iz njih izvedenih oblika ne samo nejednaka od samog početka nego da su se izvjesni kompletni korijeni ili još više pojedine riječi počele gubiti ili su se mnogo ranije izgubile iz žive upotrebe. Nasuprot tome, javljaju se nove forme, a još više novi pojmovi koji treba da dobiju svoj jezički izraz. Dolazimo, dakle, do pitanja *arhaizama* (اَلْمَتْرُوكُ) i *neologizama* (اَلْمَوْلَدُ) i u našem kontekstu, jer i tu, svakako, ima primjera koji pripadaju jednoj ili drugoj skupini tih oblika, riječi i korijena. Već smo ranije

spomenuli slabe frekvencije nekih formi, za druge smo istakli da nismo našli za nas relevantne primjere (npr. XIII i XV vrste trilitera). Međutim, postoji još velik broj raznih oblika (naročito imenskih) koje uopće nismo ni spominjali u nedostatku primjera za njih iz kruga naše tematike. Ako bi se naknadno i našli takvi primjeri, to bi vjerojatno bili pojedinačni slučajevi sporadične upotrebe iz stilističkih i drugih razloga ili su to ostaci preživjelih arhaičnih formi sačuvanih još samo u nekim usamljenim riječima.

Takvi su primjerice iz trilitera izvedeni glagoli: **إِخْضَوْضَرَ** (biti zelen, zelenjeti se), **إِكْمَوَمَتَ** (biti doratast), **إِسْحَنْكَكَ** (biti jako crn, mračan). Tako je isto i s kvadriliterama: **إِبْرَنْقَشَرَ** (zazelenjeti se), **إِذْلَهَمَّ** (biti vrlo mračan), **إِكْفَهَرَّ** (biti jako taman ili crn), itd. Takvi su i mnogi imenički oblici ili zapravo pojedinačne riječi (kao npr. *kvinkvilitera*, tj. riječ od pet radikala: **دَلَهَمَسَ** = mračna noć, etimološki po svoj prilici vezana za trokonsonantski korijen: **د ل م**). I na drugim područjima arapske leksike ostaje kao posebno važan zadatak da se preciznije utvrde stvarni arhaizmi, pa da se na osnovu toga ili ograniči njihova upotreba na slučajeve gdje im to još po njihovoj prirodi odgovara ili pak da se konačno isključe iz rječnika (koji sadrže građu iz savremene žive upotrebe riječi).

Slično bi trebalo postupiti i u pogledu odabiranja dobrih neologizama i njihova propagiranja za opću upotrebu ili pak, nasuprot tome, u pogledu njihova neprihvatanja i potpunog izbacivanja iz upotrebe tražeći im bolje zamjene po mogućnosti stvarajući ih iznova vlastitim sredstvima. U nemogućnosti, pak, ostvarenja takve zamisli moralo bi se pribjeći i primanju pojedinih *stranih riječi* (**الدَّخِيلُ**), a naročito međunarodnih termina u oblasti tehnike, nauke, pa i na drugim domenima duhovne aktivnosti uopće. Iako na štetu principa purizma, to bi svakako u izvjesnoj mjeri doprinijelo jezičkom zblizavanju, a time i boljem međusobnom razumijevanju i sporazumijevanju među raznim narodima savremenog svijeta.

Ispitujući korijene ili pojedine riječi u okviru kromatskog vokabulara, brzo ćemo zapaziti da vrlo često označavaju ne jedan ton boje nego po dva, pa i više. Kod njih nailazimo, dakle, na sinonimiji suprotnu semantičku pojavu *polisemije* (**إِشْتِرَاكُ الْمَعَانِي**), tj. slučaj da jedna te ista riječ ima po dva ili više raznih značenja u istodobnoj upotrebi na određenom jezičkom području. Tako, npr., pridjev: **أَدْمُ** = smeđ, žutosmeđ, smeđežut; crvenkast, ciglasto-

crven; crnobijel, bijel; أَخْضَرُ = zelen, ali i: crn; smeđ, tamnoplut (čovjek); siv (konj); plav (nebeski svod); أَصْفَرُ = žut, ali i crn (konj, deve); صَفْلَبُ = bijel; crven; فَصِيحٌ = crven; bijel, i mnogi drugi.

U našoj građi nalazimo primjere i za jedan poseban vid polisemije, naime, za pojavu potpune suprotnosti značenja jedne te iste riječi, tj. *antonimiju* (التَّضَادُّ). Tako, npr., pridjevi: أَجْوَنُ i أَحْمَرُ mogu svaki za sebe povremeno značiti »crn«, odn. »bijel«, što zavisi od konteksta, odn. govorne situacije u kojoj se oni upotrijebe uz određenu imenicu (tj. svoj الْمَوْصُوفُ).

Ne ulazeći u bliže razmatranje same pojave polisemije niti ističući njene dobre ili loše strane s gledišta njene upotrebe, ovdje želimo samo naglasiti osobitu važnost njenog dubljeg i svestranijeg ispitivanja prvenstveno u svrhe standardizacije leksike savremenog arapskog književnog jezika, te njenog lakšeg savladavanja. Slično sinonimiji i u slučaju polisemije biće potrebno, između ostalog, utvrditi njenu raširenost u stvarnoj, savremenoj upotrebi, precizirati korisne granice u kojima bi se još mogla koristiti, a nastojati svesti na minimum njenu upotrebu u slučajevima kada usljed toga dolazi do međusobnih nesporazuma u svakodnevnom jezičkom saobraćanju. Posebno se ona mora izbjegavati u znanstvenoj terminologiji gdje bi mogućnost upotrebe ove pojave trebalo da se potpuno isključi zbog neophodne potrebe jasnih pojmova i jednoznačnosti njihovih jezičkih nosilaca, tj. termina.

Govoreći dosada o korijenima ili pojedinim riječima arapske leksike za boje, redovno se mislilo na to da pojedini morfem označava jedan, a nekad i više tonova boja, ali uvijek jednog određenog jasnog tonaliteta, odn. da više morfema obilježava opet samo po jedan precizno ograničen ton boje (npr. أَحْمَرُ — crven, أَخْضَرُ — zelen, أَزْرَقُ — plav, أَصْفَرُ — žut, بُرْتُقَالِي — narančast, بِنْفَسَجِي — ljubičast, i sl.). Ovakvi pridjevi imaju opću

primjenu, tj. oni se mogu upotrebljavati uz bilo koji predmet, i dr., koji pokazuje njima svojstveni ton boje. Međutim, kao karakteristika arapskog kromatskog fonda riječi, javljaju se brojni slučajevi pridjeva (i drugih vrsta riječi) koji su ograničene upotrebe, tj. obilježavaju boju samo određenog predmeta, dijela tijela živog bića, i tome slično. Na primjer, za crvenu boju dijelova tijela postoje, pored ostalih, i slijedeći posebni izrazi: أَقْشَرُ (meso), أَشْكَلُ

(krv), حَوْرِي (koža), أَمَقَهُ (vjeđa), أَشَعْلُ (oko), أَنْكَعُ (nos), أَكْهَى (lice), أَلْعَسُ (usne), itd.

Dalje postoje posebne riječi i za razne nijanse osnovnog tona neke boje nastale nezatnom primjesom neke druge boje čiji tonaliteta ne dolazi do tako primjetnog izražaja da bi prekrivio osnovnu boju. Tako, npr., na području sive boje, postoje riječi za nijansu sivog u značenju našeg pridjeva »sivkast«, a te su: أَخْضَرُ, أَحْوَى, أَكْلَسُ, أَغْبَتُ, أَغْفَرُ, أَطْلَسُ.

Vidjeli smo da od intenziteta zračenja zavisi tzv. svjetlina (luminoznost) neke boje. Vjerojatno na osnovu takvog intenziteta Al-Ta'ālibī reda pridjeve za bijelu boju po rastućem stupnjevanju ovako: ناصِعٌ i واضحٌ - لَهَقٌ - يَفَقٌ - أَبْيَضٌ.

Za crnu boju takav poredak mu je (ali približan, kako sam ističe) slijedeći: جَوْنٌ i أَسْحَمٌ i أَسْوَدٌ. Za crnu boju takav poredak mu je (ali približan, kako sam ističe) slijedeći: سَخْكُوكٌ i حُلْكُوكٌ - حَانِكٌ i حَالِكٌ - فَاجِمٌ. Po²⁴ غُدَافِيٌّ i غَرَبِيْبٌ - دَجُوْجِيٌّ i خُدَارِيٌّ.

Postoje, dakle, razlike tog intenziteta tona boje, dok je poredak pojedinih riječi podložan kolebanju, a tek ostaje neriješeno pitanje kakvo je stanje danas u tom pogledu? Inače, za označavanje takvog intenziteta postoje i druga sredstva o kojima će biti riječi u idućim poglavljima.

Ranije je istaknuto da se miješanjem neke boje s bijelom dobijaju »svijetle«, a sa crnom »tamne« boje (pojava zasićenosti, odn. saturacije). I za takve slučajeve nalazimo u arapskom posebne riječi. Za pojam »svijetlocrven« postoje pridjevi: زَاهِرٌ, رَهْرَهٌ. Za značenje »tamnosmeđ« nalazimo slijedeće izraze: أَكْلَسُ, قَرَفِيٌّ, أَطْلَسُ, أَسْعَرُ, أَسْحَمَانُ, دُخْسَمٌ.

I kombinacije dviju (ili više) boja često su u arapskom označene jednostavnim riječima. Kao primjer neka nam posluži pojam kombinacije crne i bijele boje, tj. u značenju pridjeva »crnobijel«: أَنْمَرُ, أَرْغَبُ, أَرْقَطُ, أَخْلَصُ, أَخْصَفُ, مُجَزَّعٌ, مَمْنُوعٌ, إِبْلِيْقٌ, أَبْغَشُ, أَبْرَقُ, أَدَمٌ.

U višebojne kombinacije spada, npr., i sama »smeđa« boja ili one koje smo podveli pod pojam »pjegav« u odlomku kod pridjeva

²⁴ Vidjeti: Al-Ta'ālibī, op. cit., i to za bijelu boju na str. 120, a za crnu na str. 130.

»šaren«, pa neka se primjeri pogledaju na tim mjestima ili kod kombinacija drugih boja.

Velik broj pridjeva (i drugih riječi) za oznaku boja izveden je iz korijena kojima je to vjerojatno prvobitno značenje (kao što su, npr.: *صفر, سود, زرق, خضر, حمر, بيض* itd.) ili pak iz korijena čije značenje označava razne predmete u vezi s nekom bojom, pa se na osnovu toga, pored riječi za takve predmete, i iz njih izvode samostalni pridjevi (analogno prvoj vrsti korijena) za obilježavanje boja. Takav bi bio, npr., slučaj pridjeva: *أَزْمَدُ* = pepeljast — prema riječi *رَمَادٌ* = pepeo, ili *أَغْبَرُ* = siv, boje prašine — prema *غُبَارٌ* = prašina.

Međutim, ima priličan broj pridjeva (*relativnih imena*) izvedenih iz pojedinih riječi koje označavaju predmete, životinje i druge pojmove za koje je karakteristična neka određena boja. Najviše ih je izvedeno iz imena za *raznovrsne predmete i materije*, kao u pri-

mjerima: *أَدِيمٌ* (< *أَدِي* = cigle), *أَجْرِي* (< *أَجْرٌ* = koža), *أَرَجَوَانِي* (< *أَرَجْوَانٌ* = purpur), *حَدِيدِي* (< *حَدِيدٌ* = željezo), *رَمَادِي* (< *رَمَادٌ* = pepeo), *زَهَبِي* (< *زَهَبٌ* = zlato),²⁵ *زَنْجَارِي* (< *زَنْجَارٌ* = dragac, bakarna rđa), *زَمْرُدِي* (< *زَمْرُودٌ* = smaragd), *عَنْبَرِي* (< *عَنْبَرٌ* = ambra), *عَسَلِي* (< *عَسَلٌ* = med), *عَاجِي* (< *عَاجٌ* = slonovača), *فَرْفِيرِي* (< *فَرْفِيرٌ* = purpur), *قِرْطَاسِي* (< *قِرْطَاسٌ* = papir), *كُحْلِي* (< *كُحْلٌ* = surma, antimon), *نَيْلِي* (< *نَيْلٌ* = indigo), i dr.

Manje je ovakvih pridjeva derivirano iz *imena biljaka*, npr.: *أَتْرَجِي* (< *أَتْرَجٌ* = četrumi, cedrati), *بُرْتَقَالِي* (< *بُرْتَقَالٌ* = naranča), *بَنْفَسَجِي* (< *بَنْفَسَجٌ* = ljubice), *تَبْنِي* (< *تَبْنٌ* = slama),

²⁵ Radi jasnoće izražavanja često se kaže: *زَهَبِي اللّوْن*

jer ovakvi pridjevi prvenstveno označavaju materiju iz čijeg naziva su izvedeni, pa da bi se preciziralo da se radi o boji dodaje se riječ

لَوْن (kao drugi član genitivne veze), ali se to može izraziti i nekom drugom konstrukcijom, npr.

فِي لَوْنِ الزَّهَبِ i sl., a takav je slučaj i sa drugim ovakvim relativnim pridjevima.

زَعْفَرَانِي (< زَعْفَرَان = šafran), زَيْتُون (< زيتون = masline), كَسْتَنَائِي (< قَرْفَة = tarčin, cimet), لَيْمُون (< لَيْمُون = limunovi), نَارَنْجِي (< نَارَنْج = naranče), هَرْدِي (< هَرْد = kurkuma), وَرْسِي (< وَرْس = kurkuma), i dr. Vrlo je malo ovakvih pridjeva nastalih iz imena za životinje i neke druge pojmove, kao npr.: زَرْزُورِي (< زَرْزُورَة = kantarida, babak), سِنَجَابِي (< سِنَجَاب = vjeverica), عَرْسِي (< عَرْس = lasica), غَرَابِي (< غَرَاب = gavran), قَرْمِزِي (< قَرْمِز = grimiz, zapravo »kermeš« = vrsta štite uši iz čijih se jajašca dobijala grimizna boja); حَنْدَسِي (< حَنْدَس = pomrčina), سَمَائِي (< سَمَاء = nebo), itd.

Od korijena, i to prvenstveno onih kojima je osnovno značenje ton neke boje, ali nekad i od drugih, izvode se razni (*imenski*) oblici koji označavaju živa bića (ljudе, životinje, biljke), konkretne predmete i stvari te apstraktne pojave za koje je karakteristična boja obilježena dotičnim korijenom ili koja je bar i u nekoj indirektnoj vezi s njegovim značenjem. Kao primjer evo nekoliko takvih riječi izvedenih iz korijena *ḥ-d-r*: أَلْأَخْضَرُ = Al-Aḥḍar (ime čovjeka); أَخْضَرُ = obična zelenka (ptica); خُضَارِي = divlja patka ili zelena žuna; أَخْيَضِرُ = zelena muha; خُضَارٌ, خُضَارَةٌ, خُضْرَاوَاتُ = zelen, povrće; خُضْرٌ = palmin list ili grana; خُضِيرٌ = trava; مَخْضَرَةٌ = livada; يَخْضُرُ = klorofil (biljno zelenilo); خُضَارَةٌ = (sinje) more; خُضْرَاءُ = nebo; خُضِيرَاءُ = raj; خُضْرٌ = mladenačka svježina; خُضْرَاءُ = život (na ovom svijetu), blagostanje, uživanje (a znači takođe i Tunis), itd.²⁶

U posljednja tri primjera zapažamo ne samo apstraktne pojmove nego i *figurativnu upotrebu*. Tako se često upotrebljavaju i mnoge riječi iz drugih korijena iz domena ove leksike, a dalji

²⁶ Sve ove (i druge slične) primjere vidjeti npr. u: T. Muftić, *Arapsko-srpskohrvatskom rječniku*,

I, pod korijenom: خُضْرٌ, str. 690—693.

primjeri mogu se naći uz izraze za pojedine boje na kraju ovoga rada, i to na završetku svakog odlomka za pojedinu boju.²⁷

U vezi s leksičko-semantičkim osobitostima arapske leksike za boje istaći ćemo na koicu interesantnu upotrebu pridjevskih oblika za neke boje koji supstantivirani u *dualu* označavaju po dva pojma koji međusobno stoje u bližoj ili daljoj semantičkoj vezi, a povezani su pojmovno i s tonom dotične boje koji taj pridjev prvobitno označava. Evo nekoliko takvih duala: *الْبَيْمَانُ* = bujica i uspaljeni dromedar ili bujica i požar; *الْبَيْضَانُ* = mlijeko i voda, loj i mlijeko, hljeb i voda, so i hljeb, ljepota i mladost; *الْأَحْمَرَانُ* = vino i meso, hljeb i meso, zlato i šafran; *الْأَخْضَرَانُ* = trava i drveće; *الْأَزْهَرَانُ* = sunce i mjesec; *الْأَسْمَرَانُ* = voda i pšenica, voda i koplje; *الْأَسْوَدَانُ* = datulje i voda, mlijeko i voda, zmija i škorpion, dva oka, vulkansko tle i noć; *الْأَشْهَبَانُ* = dvije (sušne) godine bez zelenila; *الْأَصْفَرَانُ* — zlato i šafran, kurkuma i šafran; *الْأَقْبَانُ* = slon i bivo, i dr.²⁸

b) Sintaksičko-semantička sredstva

U prethodnom poglavlju razmotrili smo leksičko-semantička sredstva izražavanja, tj. mogućnost da se pojedinom riječi izrazi pojam boje, njegova intenzifikacija te nijansiranje i međusobno kombiniranje boja. Međutim, sve se to može izraziti i na složeniji, sintaksički način spajanjem dviju ili više raznih riječi u jednu kompleksniju pojmovnu cjelinu: sintagmu ili, pak, u cijele rečenice. Od tih sintaksičkih konstrukcija u našem slučaju javljaju se: aneksija dviju imenica ili pridjeva i imenice u tzv. genitivnoj vezi (*الإضافة*); konstrukcija pridjeva uz imenicu u odnosu atribucije); sintagma sastavljena od dva pridjeva od kojih drugi u određenom smislu specificira značenje prvog; spoj pridjeva (participa) s imenicom u prepozicionalnoj konstrukciji; figura poređenja (pridjev + čestica poređenja + imenica) te druge rjeđe sintagme ili potpune rečenice kojima se nećemo baviti u radu. Daćemo samo nekoliko ilustrativnih primjera ne ulazeći ni u dublju analizu poje-

²⁷ Primjere za ovakvu upotrebu, koju on naziva »simboličnom«, daje i A. Morabija, op. cit., str. 86—97, inače ih treba tražiti u rječnicima kod korijena (ili pojedinačnih riječi) koji izražavaju pojam boje, i sl.

²⁸ Ovakve primjere, rasute između brojnih drugih za druge pojmove, daje Al-Suyūfī u posebnom odlomku posvećenom ovakvim dualima (*المثنى*), op. cit., II, str.

din的角度, izuzev nešto više u semantičkom pogledu i to u bližoj vezi s našom temom koja tretira prvenstveno leksiku, a ne i sintaksu u užem smislu.²⁹

U *genitivnoj vezi* (dviju imenica) drugi član, tj. imenica koja uvijek stoji u genitivu (*الْمُضَافُ إِلَى*) *poblize određuje smisao prvoga člana* (*الْمُضَافُ*), tj. imenice ili nekog deverbalnog imena, obično pridjeva, odn. participa, u kom se slučaju konstrukcija naziva nepravom genitivnom vezom), koji ima šire, neodređenije značenje. Takav je slučaj u primjerima:

لَوْنُ الذَّهَبِ (الرَّمَادِ, الْعُبَارِ)
= boja zlata (pepela, prašine);
خَفِيفُ الزَّرْقَانِ (= أَوْزُقُ) =
(= أَوْزُقُ) = blijedoplav; رَمَادِي اللَّوْنِ (= أَوْزُقُ) =
pepeljast. Međutim, u primjerima kao što su:
أَبْيَضُ الْبَشَرَةِ
(= أَوْزُقُ) = bijele kože; مُسْوَدُّ الرَّأْسِ (= أَوْزُقُ) =
crne glave, i sl., drugi član veze ukazuje na *određeni dio tijela* koji ima boju označenu prvim članom. U primjerima, pak, kao što su:
حَالِكُ الظَّلَامِ (= أَحْمَرِي) = tamnocrven;
شَدِيدُ الْإِحْمَارِ (= رُؤْسُ) =
(= رُؤْسُ) = vrlo mračan, i sl. ukazuje se na *intenzitet određenog tona boje* (ili svjetlosti, odn. njenog odsustva) označenog drugim članom aneksije.

U *konstrukciji atribucije* pridjev (particip) kao atribut (*الْمَوْصُوفُ*) stojeći iza svoje imenice (*الْمَوْصُوفُ*) *poblize je određuje*, a u našem kontekstu obično ukazuje na *nijansu ili intenzitet određenog tona boje*, npr. (*فَاقِعٌ, نَاصِعٌ*)
بَيَاضُ خَالِصٍ
= čista bijela boja; (*شَاكِبٌ, مُتَقَعٌ*)
لَوْنُ أَكْمَدُ
= blijeda boja, i sl. Kada je atribut izveden iz istog korijena kao i imenica uz koju stoji, imamo figuru *paronomazije*, koja u ovom slučaju služi obično u svrhu *intenzifikacije*, npr.: شَيْبُ شَائِبٍ
= potpuno sijeda kosa; لَيْلٌ لَّيْلٍ = (vrlo) tamna noć, i sl.

U *sintagmi dvaju naporednih pridjeva* drugi specificira značenje prvog pokazujući *nijansu ili intenzitet boje* označene prvim pridjevom. Tako za *nijansiranje tonaliteta* imamo primjere:

²⁹ Za detaljnija obavještenja o svim ovim konstrukcijama (te drugim pitanjima iz oblasti arapske sintakse) treba se obratiti na opće gramatike (Brockelmann, Wright,

Grande, Blachère, i dr.) ili na posebna djela kao što je, npr.: H. Reckendorf, *Arabische Syntax*, Heidelberg 1921, str. VIII + 567, i sl.

أَحْمَرُ صَافٍ = svijetlo-crven; (أَغْنَرُ، أَكْلَفُ، كُمَيْتُ، أَنْبَسُ) أَحْمَرُ أَزْهَرُ (فُقَايِي، قَهْبُ، قَهْدُ، لَهْقُ، أَمَقَّةُ، أَمَهُقُ، نَاصِعُ نَاعِجُ، يَفْقُ) = purpurnocrven, grimizan; أَسْوَدُ أَدْكَمُ (حَاكِكُ، حُلْكَمُ، حُلْكُوكُ، = skrletno (plameno) crven, i sl. Za intenzitet tona boje neka posluže sljedeći primjeri:

أَبْيَضُ أَزْهَرُ (فُقَايِي، قَهْبُ، قَهْدُ، لَهْقُ، أَمَقَّةُ، أَمَهُقُ، نَاصِعُ نَاعِجُ، يَفْقُ) = jako bijel; = vrlo crn, i sl.

Prepoziciona konstrukcija, koja se sastoji od pridjeva za određenu boju ili participa glagola: ضَرَبَ أَشْرَبَ, i sl., vezanih prijedlogom uz imenicu za bijelu, odn. crnu boju, označava *svijetle*, odn. *tamne boje*, kao što je pokazano u primjerima: أَشْهَبُ = svijetlosiv; (أَشْهَلُ = مُغْبَرٌ فِي بَيَاضٍ =) إِلَى بَيَاضٍ = tamnosiv; مُشْرَبٌ بِالْبَيَاضِ = bjeličast; ضَارِبٌ إِلَى سَوَادٍ = crnkast, i sl.

Na nijansu neke boje može se ukazati i *figurom poređenja* nekog osnovnog tona boje s nekim predmetom ili osobinom koji taj ton pobliže nijansiraju. Evo primjera za to: (فَاجِمٌ =) أَسْوَدٌ كَالْفَحْمِ = crn kao ugalj; (أَقْسَرُ =) أَحْمَرٌ كَأَنَّهُ سَلِيحٌ = boje mesa, i sl.

Pomoću glagola: ضَرَبَ، شَابَ، أَشْرَبَ، خَالَطَ, i sl., u raznim njihovim oblicima povezujući u različitim sintaksičkim konstrukcijama pojmove dviju (ili više) boja, mogu se izraziti njihove mnogobrojne kombinacije. Evo nekoliko primjera za to: (أَشْكَلُ =) مَا خَالَطَ سَوَادَهُ حُمْرَةً = (crveno miješano sa crnim) = smeđ; (مُسَوِّدٌ مُشْرَبٌ بِأَحْمَرٍ =) بَيَاضٌ = (crn zasićen crvenilom) = crvenkastocrven; (أَسْحَمُ =) يَشْوِبُهُ سَوَادٌ = (bjelina prožeta crninom) = siva boja; (أَوْرَقُ =) مُخْضَرٌ ضَارِبٌ إِلَى سُمْرَةٍ = (zelen prelazeći u smeđu boju) = zelenosiv ili sivozelen; سَوَادٌ = (حُسْبَةٌ =) يَمِيلُ إِلَى الْحُمْرَةِ = (crna boja koja naginje prema crvenoj) = riđa (crvenkastocrna) boja, i sl.

U ovom kratkom pogledu na sintaksička sredstva izražavanja pojmova u vezi s bojama spomenuli smo samo neke važnije konstrukcije, zapravo one koje se najčešće javljaju u našoj tematici. Naravno, postoji još izvjestan broj sintagmi koje se eventualno mogu upotrijebiti u ove svrhe kao i razne vrste rečenica, ali to izlazi izvan okvira našeg razmatranja.

III. OSNOVNI FOND ARAPSKOG KROMATSKOG VOKABULARA

A — Važniji opći nazivi³⁰

Za pojam *tona boje* (tj. »boje« u užem smislu) postoji više riječi od kojih je, svakako, najčešći i danas gotovo u isključivoj upotrebi i kao termin: **لَوْنٌ**. Ostali nazivi su manje poznati i rijetko upotrebljavani: a to su: **أَسْمَاءٌ** i **أَسَاهِيٌّ** (pl. t.), **نُقْبَةٌ**, **نَجْرٌ**, **سَبْرٌ**, **حَبْرٌ**, **جَرْمٌ**, **بَوْصٌ**. Konkretna materija za bojenje (kod nas opet »boja«) naziva se: **صِبْغٌ** ili manje poznato: **سَمَكٌ**.

Nijansa bilo koje boje zove se: **لَوَيْنٌ** ili **خِلْفَةٌ**, a mješavina (ili kombinacija) boja: **دَعَجَلَةٌ** ili **دِخْلَةٌ**. Dvobojnost (bikromiju = **إِزْدٍ وَاجِبِيَّةُ اللَّوْنِ**) označavaju pridjevi, tj. u značenju »dvobojan«: **شَرِيحَانٌ**, **شَمِيطٌ**, **أَخْرَجٌ**, **بَرِيمٌ**, a dual: **ثَلَوْنٌ** znači: (tkaninu) = dvije (različite) boje. Glagol **ثَلَوْنٌ** znači: (tkaninu) obojiti u tri boje, a »trobojan« se može reći: **ثَلَوْنِيٌّ**, **ثَلَوْنٌ**, **مَثَلَوْنٌ**, **ثَلَوْنِيٌّ**, **ثَلَوْنِيٌّ**. Višebojnost, odn. raznobojnost (polikromiju = **إِخْتِلَافُ الْأَلْوَانِ**) označavaju pridjevi u značenju: više (razno) bojan (polikroman, **مُتَعَدِّدٌ** ili **مُخْتَلِفٌ الْأَلْوَانِ** ili **مُتَعَدِّدٌ الْأَلْوَانِ**): **مُخَلَّبٌ**, **مُجَزَّعٌ**, **بَرِيمٌ**, **مَبْرَقَشٌ**, **أَبْرَشٌ** (الألوان): **مِثْلَانٌ**, **خَيْفَانٌ**, kao i oni navedeni kasnije pod pojmom »ša-

³⁰ Ove i još neke slične nazive možemo naći u spomenutom radu:

معجم الألوان ili pak

u svim općim arapskim rječnicima, što, naravno, važi i za ostalu ovdje navedenu leksiku arapskog kromatskog vokabulara.

ren«. Glagoli: **بَرَشَمَ** = raznobojno istačkati, **بَرَقَشَ** = obojiti u više boja, a **تَحَمَّ** (tkaninu) izatkati u više boja. **مُنْتَجٍ** = proizvođač raznobojnih tkanina, **صَبَّاعٍ** = bojadisar tkanina; **تَهَاوِيلُ** = ornamenti različitih boja, a **تَهَاوِيلُ الرَّبِيعِ** = raznobojno proljetno cvijeće.

Nasuprot gornjem *jednobojnost*, *čistoća boje* (**صَفَاءٌ** , **بِضَاضَةٌ**) te njena nepomiješanost sa drugim bojama obilježava se izrazima: **صَافٍ** , **صَرَاحٍ** , **سَادَجٍ** , **خَالِصٍ** , **بَهِيمٍ** , **أَرِيضٍ** , **وَحِيدُ اللَّوْنِ** , **مُضَمَّتٌ** , **فَاقِعٌ** , i dr. *Ujednačenost boje* u svim dijelovima neke površine označavaju pridjevi: **مَتَمَائِلٌ** i **سَوِيٌّ** , a njenu *zasićenost (gustinu)*: **مُضَبَّغٌ** , **مُشْرَبٌ** , **مُضْبَعٌ** , **خَائِرٌ** , i dr. **مُقَدَّمٌ** , i dr.

Blijedu boju označavaju, npr., pridjevi: **أَطْمَى** , **خَفِيفٌ** , **نَاصِلٌ** , **أَكْمَدٌ** , **كَفِيٌّ** , **ظَهِيمٌ** , i dr. *Nečistu, mutnu boju* (**كُدْرَةٌ**) koja je bez sjaja, nejasna, neodređena, i sl. znače pridjevi: **أَغْتَرٌ** , **طَفَافِيٌّ** , **أَطْحَلٌ** , **أَرَشَمٌ** , **أَدْكَلٌ** , **أُدْحَنٌ** , **أَخْدَرٌ** , **بَاهِتٌ** , **أَنْمَسٌ** , **مَشِيحٌ** , **كَامِدٌ** , **أَكْدَرٌ** , i dr.

Drugi neki nazivi opće naravi u vezi s bojama ili su ranije spomenuti ili će, pak, biti navedeni na odgovarajućim mjestima u idućim poglavljima pa ih zato nećemo posebno ovdje izdvajati i objašnjavati.

B — Akromatske boje

Na osnovu jezičkog svjedočanstva, datog u građi naše teme, izgleda da sam tonalitet boja nije bilo ono što je kod Arapa prvenstveno pobuđivalo njihovo vidno zapažanje. Više su to, po svojoj prilici, bile one druge dvije psiho-fiziološke karakteristike boja, naime: svjetlina (luminoznost), a još više možda zasićenost (saturacija) koje su se zapravo stopile u jedan obuhvatniji pojam, pojam intenziteta. Zato, s jedne strane, postoji relativno mali fond riječi za obilježavanje posebnih osnovnih tonova boja, a i postojeće su često mnogoznačne, tj. označavaju po više bližih ili daljih, pa čak i sasvim

međusobno suprotne tonove jednom te istom riječi. S druge, pak, strane, zapažamo znatno bogatstvo posebnih izraza za svijetle i tamne boje, odn. takve koji manje-više ukazuju na prisustvo bijele ili crne boje ili pak same svjetlosti, odn. na njeno potpuno nepostojanje. Za ovo posljednje daćemo odmah primjer obilja izraza za pojmove: »svijetao«, odn. »taman«, a potom ćemo preći na akromatske boje u užem smislu, tj. »bijelu, sivu i crnu«.

Nazive za određene pojmove davaćemo redovno u obliku pridjeva osim ukoliko on nije uobičajen iz nekog korijena, pa ćemo tada navesti (u četvrtastim zagradama) oblik u kome se obično javlja dotični pojam. Kao i ranije, poredak primjera po arapskoj abecedi korijena.

U značenju: »svijetao« (sjajan, blistav, i sl.) javljaju se, npr., sljedeći pridjevi (odn. korijeni): (بَرِيصٌ, (بَرَأَى), بَارِقٌ, أَلَاقٌ (أَنَرَ), (دَلْمِصٌ), (دَلْمِصٌ), دَلَامِصٌ, خَالِصٌ, مُحَجَّلٌ, أَجْمَى, جَلِيٌّ, أَجْرَدٌ, بَاهِرٌ, أَبْلَجٌ, أَشْتَبٌ, أَشْتَبٌ, شَرَسَاةٌ, (مُسْفِرٌ), سَافِرٌ, أَزْهَى, أَزْهَرٌ, أَزْرَقٌ, رَفَافٌ, فَاتِحٌ, أَغْرٌ, أَغْبَشٌ, أَغَيْنٌ, صَافٍ, (صَحْوٌ), صَاحٌ, أَصْلَعٌ, صَلْتٌ, نَاصِعٌ, لِيَّاحٌ, مَلْتَهَبٌ, (لَمُوعٌ, لَمَاعٌ), لَامِعٌ, كَاشِفٌ, مُفِيرٌ, قَسِبٌ, وَضَّاحٌ, أَوْضَأٌ, وَبَّاصٌ, (مُنِيرٌ), نَسِيرٌ, أَنَهَرٌ, (نَاضِرٌ), أَنَضْرُ, i dr.

Za prethodnom suprotno značenje: »taman« (mračan, i sl.) nalazimo mnogobrojne pridjeve, kao što su: وَأَحْمَمٌ, أَجَأَى, مُنَرِحٌ, أَتْحَمٌ, رَدَجِيٌّ, أَدَجَنٌ, دَجْدَاجٌ, أَخْطَمٌ, أَخْضَرٌ, أَخْدَرٌ, حِنْدِسٌ, أَحَمٌ, (دَلْبَةٌ), أَدَاكِنٌ, أَدَعَجٌ, (دَسِيمٌ), (دَخِيَاءٌ), دَاخٍ, أَدَاخِنٌ, دَخَسٌ, مُدْهَمٌ, أَدْمُوسٌ, مَدْلَهِنٌ, دَلْهَمَسٌ, مُدْلَهَمٌ, (دَلْمِصٌ), دَلَامِصٌ, أَدَلْمٌ, أَغْبَشٌ, رَأَعَى, أَعَشَى, أَظْمَى, مَظْلِمٌ, أَطْلَسٌ, أَطْحَلٌ, أَسْمَرٌ, مَغْنَى, أَعَمٌ, غَامِقٌ, (مَغْمِضَاتٌ), غَمِيسٌ, أَغْطَشٌ, أَغْضَفٌ, أَغْشَمٌ, غُدَافِيٌّ, (كَدِيرٌ, كَدِيرٌ, كَدَرٌ), أَكْدَرٌ, قَرْفِيٌّ, قَاتِنٌ, رَقَاتِمٌ, مُغْنِيمٌ, كَالِيٌّ, أَهْمٌ, أَتَمَسٌ, أَتَبَّحٌ, أَلَيْلٌ, كَالِيٌّ, i dr.

1. Bijela boja

Korijeni (kao i riječi uopće) koji označavaju bijelu boju, njene nijanse i kombinacije spadaju među najbrojnije u arapskom kromatskom vokabularu. Ovdje ćemo, kao nadalje i kod ostalih boja, najprije navesti pridjeve koji označavaju samu boju upotrebljavanu za bilo koji predmet, zatim izraze koji se poglavito upotrebljavaju za pojedine dijelove tijela (ljudi i životinja), a potom će biti govora o nijansama i kombinacijama dotične boje s drugim bojama. Pri kraju odlomka o pojedinoj boji navešće se imenice derivirane iz osnovnih korijena za tu boju ili pak i iz drugih korijena ukoliko te riječi za osobe, predmete, materije, pojave i dr. stoje u nekoj vezi s bojom o kojoj je riječ. Konačno će se dati neki karakteristični primjeri figurativne upotrebe raznih oblika iz domena dotične boje. Za pojam neke boje navodiće se i oblici koji, makar sekundarno ili povremeno, mogu poslužiti da izraze njeno značenje u određenom kontekstu.

Za pojam »bijel« najobičniji izraz je **أَبْيَضُ**, ali ih ima dosta izvedenih i iz drugih raznih korijena. Uбудuće, zbog mnoštva varijantnih oblika iz korijena, navodićemo samo po jedan primjer. Evo najvažnijih pridjeva toga značenja (pored **أَبْيَضُ**):

أَشْهَبُ, **مُشْرِقٌ**, **أَزْهَرُ**, **رُغْبُوبَةٌ**, **خَالِصٌ**, **أَحْوَرٌ**, **أَجَوْنٌ**, **أَبْلَجٌ**,
أَقْمَرٌ, **قَرَطَسٌ**, **فَقِيعٌ**, **أَغْرٌ**, **مُنْغِرِبٌ**, **أَعْيَسُ**, **أَعْمَمٌ**, **مِضْرَجِيٌّ**, **صَقَبٌ**,
يَقٌّ, **وَضَّاحٌ**, **هِيْجَانٌ**, **أَمْهَقٌ**, **أَمْلَحٌ**, **مَانِيٌّ**, **لِيَّاحٌ**, **لَهَاقٌ**, **قُهَابِيٌّ**
i dr.

Bijeli dijelovi tijela, i to: **dlake (deve)** — **أَدَمٌ**; **krzno (životinje)** — **مَحَجَلٌ**; **koža (čovjeka)** — **أَبْرَصٌ**, **أَحْسَبٌ**, **أَغْشَى**, **أَرْجَمٌ**; **glava (konja)** — **مُنْغِرِبٌ**, **أَحْوَرِيٌّ**; **(vranca)** — **أَرْخَمٌ**; **(konja, ptice)** — **أَسْفَعُ**; **(ovna)** — **أَذْرَأُ**; **(ovce)** — **عَدْمَاءُ**; **glava i vrat (konja)** — **أَذْرَعُ**; **perčin (konja)** — **أَصْقَعُ**; **čeonu uvojak (konja)** — **أَصْبَعُ**; **tjeme (konja)** — **أَصْبَعُ**; **čelo i nos (konja)** — **أَجْهَرُ**; **zatiljak (konja)** — **أَسْقَفُ**; **okolina očiju (ovce)** — **غَرْبَاءُ**; **njuška (konja)** —

مُخَطَّمٌ ; gornja gubica (konja) — أَرْنَمٌ ; donja gubica (konja)
 — أَلْمَطُّ ; unutaranja strana usana (crnca) — لَطَعٌ ; zubi
 (čovjeka i dr.) — أَشْرٌ ; volje (goluba) — أَوْدَعٌ ; — griva
 (konja) — صَلَصَلٌ ; prsa (konja) — أَدَعَمٌ ; leđa (konja) —
 أَرْحَلٌ ; trbuh i leđa (konja) — مَبْطَنٌ ; trbuh (konja) —
 أَنْبَطٌ ; sredina tijela (ovce) — جَوَزَاؤُ ; perje u krilima (orla)
 — عَسْرَاءُ ; jedno pero u krilu (orla) — أَعْصَمٌ ; bokovi
 (konja) — أَخْصَفُ ; slabine (ovce) — رَفَعَاءُ , شَكَلَاءُ ,
 أَصْبَغُ ; perje ispod repa (ptice) — أَشْعَلُ ; rep (konja) — نَبْطَاءُ ;
 rep (ptice) — آَزَرُ ; butovi (konja) — آَزَرُ ; stražnje
 noge i bokovi (ovce) — خَرَجَاءُ ; koljena (ovce) — حَجَلَاءُ ;
 potkoljenice (ovce) — خَدْمَاءُ , خَجَلَاءُ , i sl.

Za putastog (putonogog) konja, tj. onog s bjelinom na jednoj
 ili više nogu u brojnim kombinacijama postoje razni izrazi. Tako
 je: bijelih stražnjih nogu do bedara — أَبْلَقُ ; bijelih nogu do
 koljena — مُجَبَّبٌ ; bijelih nogu do niže koljena — مَحْبَلٌ ;
 bijelih nogu do iznad putišta — مُخَدَّمٌ ; s jednom bijelom stražnjom
 nogom — أَرْجَلُ ; bijelih prednjih nogu do koljena — أَرْفَقُ ,
 أَقْفَرُ ; bijelih nogu iznad koljena do nadlaktica i butova —
 مَسْرَوَلٌ ; s bjelinom na jednoj ili na tri noge, odn. na prednjoj
 desnoj i stražnjoj desnoj ili obratno — مَشْكُولٌ ; bijelih kičica —
 أَصْبَغُ ; putastih prednjih nogu — أَعْصَمُ ; bijelih nogu oko
 kičice — مُنْعَلٌ ; bijel odostraga na putištu — مَوْشَى .

Interesantan je izraz: أَقْرَحُ = s bijelim cvijećem u sre-
 dini (bašča).

Nijanse bijelog označavaju riječi: bjelkast, bjeličast —
 مُبْيَضٌ , أَفْضَحُ , مَتَوَضِّحٌ ; bijel bez sjaja (kao kreč) —
 مُلْحَةٌ ; boja narcisa — أَشَاهِرُ ; boja soli — مَلْحَةٌ ;

papirnobijel — *قِرْطَاسِيّ* ; sniježnobijel — *أَبْيَضُ*, *أَبْرَصُ* ; *واضِع* — *تامنوبيل* — *(أَبْيَضُ) فِصِّي* ; *سребrenobijel* — *(تَلْجِيّ)* ; *تَلْجِيّ*).

Intenzifikacija bijelog može se obilježiti nekim pridjevima stavljenim iza *أَبْيَضُ* (ili iza drugog pridjeva istoga značenja), kao što su: *يَقْقُ*, *نَاجِجٌ*, *نَاصِعٌ*, *أَمَقَهُ*, *لَهِيْقٌ*, *قَهْدٌ*, *قَهْبٌ*, *فُقَاعِيّ*, *أَزْهَرُ* i dr.

Inače za intenzivno bijelu boju postoje i samostalni pridjevi (neki od ovih sada navedenih) u značenjima: (*blistavo*) *sjajnobijel* —

أَزْهَرَ, *رَهْرَاهُ*, *ذَرَّانِيّ*, *رَحَوَارِيّ*, *حَضِيّ*, *لُكَّانِيّ*, *أَفْقَعُ* — *vrlo bijel* — *يَقْقُ*, *نَعِجٌ*, *أَقْمَرُ*, *أَمْرَهُ*, *(لُهْبَةُ)*, *قِرْطَاسِيّ* ; *čistobijel* — *لَهِيْقٌ* i dr.

Mješavinu bijelog sa drugim bojama označavaju: *crnobijel* —

أَخْلَصُ, *أَخْصَفُ*, *أَخْرَجُ*, *مُجَزَّعٌ*, *مَمْنُوعٌ*, *أَبْلَقُ*, *أَبَقَّ*, *أَبْعَثُ*, *أَبْرَقُ*, *أَدَمُ*, *أَشْهَبُ*, *(سَحَرُ)*, *أَزْغَبُ*, *أَرْقَطُ*, *أَرْقَشُ*, *أَزْرَأُ*, *مُخَمَّرُ* ; *mutnobijel (boje bijele kafe)* — *أَسْفَحُ*, *أَخْسَبُ*, *(أَبْقَعُ)* ; *crvenobijel* — *أَغْبَسُ* — *أَوْرَقُ*, *رَمْرَمٌ*, *مَلْمَعٌ*, *أَمْلَحُ*, *أَشْشَكَلُ*, *أَشْشَقْرُ* ; *rumēn (pri zalasku sunca)* — *إِغْرَابُ* ; *crvenkastobijel* — *زelenkastobijel (نَوَقُ)*, *رِصْنَابِيّ*, *(شُرْبِيَّة)*, *أَسْجَرُ* ; *kastobijel* — *مُقَانَاةٌ* ; *žutobijela boja* — *أَقْمَرُ* ; *žučkastobijel* — *أَشْهَبُ*, *سَوَسَنِيّ*

Imenička značenja u vezi s bijelom bojom, i to za osobe: *bijelac* — *أَبْيَضُ* ; *mješanac kome je jedan roditelj bijel, a drugi crn* — *خِلَاسِيّ* ; *životinje: ovca bijele glave* — *مُبْرَقَعَةٌ* ; *bijela čaplja* — *بُيُوضِيّ* ; *bijela antilopa ili gazela* — *رِئْمٌ* ; *bijeli lav* — *أَزْهَرُ* ; *bivolica* — *زَهْرَاءُ* ; *bijela gusjenica crvene glave* — *يُسْرُوعٌ* ; *bijeli golubovi* — *فَقِيْعٌ* ; *bijeli bik ili krava* —

لَهَقَ ; divlji bijeli bik — لِيَاح ; bilje: krupno bijelo grožđe —
 بَيْضَةٌ ; bijela topola — حَوْرٌ ; bijeli dud — فِرْصَادٌ pamuk;
 palmina srčika — يَقَقُ ; razni predmeti, materije i sl.: bjelance,
 srebro, bijela šahovska figura, bijela pljuvačka — أَبْيَضُ ; jaje,
 kreč, mlijeko, bijelo ruhlje, salo, srčika papirusa — بِيَاضٌ ; srebro,
 papir, pšenica-bjelica — بَيْضَاءُ ; jaje, salo — بَيْضَةٌ ; kreda —
 حَوَارَى ; jomuža — حَوَارَى ; bijela zemlja, brašno, kreda — حَوَارَى
 أَزْهَرُ ; bijel ili bijeloporubljen predmet — مُغْرَبٌ ; bijela ku-
 hana svila — قَتِينٌ ; bijeli med — مَادِيٌّ ; zakrvavljeno mlijeko
 bolesne deve — مَغِيرٌ ; bijela pjega, mlijeko, sijeda kosa, sre-
 breni nakit — وَضَحٌ ; pojave u prirodi, i sl.: bijelo golo pješčano
 tle — بَرَصَةٌ ; mjesečinom obasjane noći — لَيَالٍ بَيْضٌ ; sunce
 — بَيْضًا ; krupne snježne pahulje — جَوَالِحٌ ; bijel oblak —
 زَعْبَجٌ ; mjesec — أَزْهَرٌ ; meteor, zvijezda — شِهَابٌ ; snije-
 gom pokrivena planina — شَهَبٌ ; tri najsvjetlije noći — شَهَبٌ ;
 planine pod snijegom — شَيْبٌ ; bijeli oblaci — صُرَيْدٌ ; bijela
 stijena — أَعْبَلٌ ; snijeg — مُغْرَبٌ ; mlađak — عُرَّةٌ ; bijeli obla-
 čak — أَمْلَحٌ ; mjesečina — قَمْرَاءُ ; rosa, inje, mraz — كَدَارِيٌّ ;
 bolesti: leukemija — اِبْيَاضُ الدَّمِ ; leukom — بِيَاضَةٌ ; lepra
 — وَضَحٌ ; guba — بَرَصٌ .

Primjeri figurativne upotrebe riječi iz domena bijele boje:

سِلَاحٌ أَبْيَضٌ — hladno oružje; صَوْتٌ أَبْيَضٌ — kričav glas;
 مَوْتٌ أَبْيَضٌ — iznenadna (ili prirodna) smrt; أَرْضٌ بَيْضَاءُ
 — pusta, neobrađena zemlja; نَوْرَةٌ بَيْضَاءُ — mirna revolucija;
 كَذِبَةٌ بَيْضَاءُ — nedužna, oprostiva laž; لَيْلَةٌ بَيْضَاءُ — pro-
 bdjevena noć; يَدٌ بَيْضَاءُ — dobročinstvo, milost, dobrota,
 darežljivost, vještina, sposobnost; أَيَّامٌ بَيْضٌ — sretni dani;

يَوْمٌ أَشْيَبُ — sniježan dan; — sniježna godina; عَامٌ أَشْهَبُ dan.

Nekada riječ iz korijena za oznaku bijele boje *antonimijski* se upotrebljava za predmete crne boje, kao što je u primjeru بَيَاضٌ = katran, smola, ugalj.

2. Siva boja

Za ovu boju, koja čini prelaz između bijele i crne, nema nekog prvenstveno uobičajenog naziva niti postoji bogat fond riječi u vezi s njom, izuzev donekle u nekim njenim nijansama. Osnovni su nazivi za »sivo«:

أَوْزُقٌ، أَمْلَحٌ، أَقْمَبٌ، أَغْبَرٌ، أَغْبَسٌ، أَغْبَرٌ، أَطْحَمٌ، أَشْهَبٌ، أَرْبَدٌ، أَدْسَمٌ، أَخْطَبٌ.

Nijanse sivog su: sivkast — أَخْضَرُ، أَحْوَى —

رَمَادِيٌّ، أَرْبَدٌ، أَخْصَفٌ؛ pepeljast, lugast —

أَوْزُقٌ، أَلْكَسُ، قَهْبٌ، أَغْمٌ، أَغْبَسُ، أَغْبَتُ، أَطْحَمٌ، سِنْجَابِيٌّ، أَرْمَكُ —

أَمْلَحٌ، فِضِّيٌّ، أَغْمٌ، أَعْيَسٌ، أَعْتَمٌ، مِضْطَرِمٌ، أَشْيَبٌ، أَشْعَمٌ، أَشْحَمٌ، أَسْمَطُ، أَدْرَأُ

؛ لَوْ لُثِّيٌّ — bisernosiv — شَاهِبٌ، srebrenast(osiv) —

أَشْهَبٌ، مَدْنَرٌ، زُرُّ زُورِيٌّ — pjegavosiv — أَغْبَرٌ، čilast —

أَكْمَبٌ، أَغْشَمٌ، أَغْبَرٌ — svjetlo- (هَبْوَةٌ)؛

أَشْهَبٌ — tamnosiv — أَشْهَلٌ، أَشْهَبٌ إِلَى بَيَاضٍ، siv —

أَكْمَبٌ، إِلَى سَوَادٍ .

Kombinacije sivog sa drugim bojama izražavaju: crnkastope-

peljast — أَدْسَمٌ، أَرْنَأُ؛ ugljenastosiv — أَطْحَلٌ؛ nidesiv —

أَعْيَسٌ؛ željeznosiv — أَشْهَبٌ حَدِيدِيٌّ؛ (svijetlo) crvenkasto-

siv — أَصْحَرُ، أَصْفَرُ؛ plavosiv — سِنْجَابِيٌّ؛ zelenosiv —

أَخْطَبٌ؛ siv, zelen i žut — أَوْزُقٌ .

Razni nazivi u vezi sa sivom bojom: رَمَادٌ — pepeo;

شِهَابٌ — vjeverica, vjeveričino sivo krzno; سِنْجَابٌ —

razvodnjeno mlijeko; شَوْهَبٌ — jež; صَحْرَاءُ — pustinja; غُبَارٌ — prašina; أَلَأَقْهَبَانُ — slon i bivo; كُدْرِيٌّ — pepeljasta jarebica; أَوْرَقِيٌّ — pepeo, lug; وَرَقَاءُ — siva deva, vučica, golubica, itd.

3. Crna boja

Već je ranije istaknuta mnogobrojnost samih korijena koji direktno ili indirektno označavaju ovu boju. Od pridjeva na prvom mjestu je سُودٌ. Za pojam »crn« dalje su manje-više u upotrebi i sljedeći pridjevi:

أَخْطَمٌ, أَخْضَرٌ, أَحْوَى, أَحْوَزٌ, أَحْوَرٌ, أَحْمَرٌ, أَحْتَمٌ, جَوْنٌ, أَجْبَى, ذَهْرٌ, دَيْسَمٌ, مُدْلِهِمٌ, دِلَامٌ, (دَلْبَةٌ), أَدْعَجٌ, أَدْسَمٌ, دَجْجِيٌّ, أَدْبَسٌ, أَظْمَى, أَطْخَمٌ, مُتَطَخِطٌ, طَبَسٌ, أَصْفَرٌ, أَصْفَعٌ, أَسْخَمٌ, أَسْحَمٌ, نَسْفِيٌّ, أَكْلَفٌ, أَكْفَحٌ, قَاتِنٌ, فَاحِمٌ, غُدَائِيٌّ, أَغْبَشٌ
i dr.

Za crne dijelove tijela malo je posebnih naziva: glava (ovce, i sl., bijelog tijela) — أَدْرَعٌ; (ovce) — رَأْسَاءُ; (ovna) — أَطْخَمٌ; oči — أَدْعَجٌ, أَكْحَلٌ; zjenice — أَعْيُنٌ; njuška (konja, ovce) — أَذْهَرٌ; (magarice) — طَخْفَاءُ; zubi — أَذْهَرٌ.

Nijanse crne boje su: crnkast — أَدْكَنُ, (دُكْمَةٌ), أَدْسَمٌ

أَطْلَسٌ, أَطْخَمٌ, أَشْهَبٌ, أَذْهَمٌ, (سَوْدٌ) أَسْوَدَانِيٌّ, سُخَايِيٌّ, أَرَبَكٌ, أَشْمَرٌ, أَذْكَنُ قَاتِمٌ — crnomanjast; bli-jedocrn — أَشْوَدُ الشَّمْعِ — čadave boje — أَذْهَمُ شَاحِبٌ; crn kao slonovača — أَطْحَلٌ — أَسْوَدُ عَاجِيٍّ; boje slezene — أَطْحَلٌ; vran, crn kao gavran — جَوْنٌ, (حَنْكٌ), غُرَابِيٌّ; crn kao ugaly — دَجْدَجِيٌّ, (حَلْبَةٌ), فَاحِمٌ, غَيْبٌ; crn poput

gagata — أَدَاهُمْ غَيْهَبٌ , (حَلَاكٌ) , (حُلْبَانَةٌ) , بَهِيمٌ , i sl.

Za oznaku intenziteta crne boje služe uz pridjev اَسْوَدُ (i njegove sinonime) upotrebljavani oblici: حَانِكٌ , حُلْكُمُ , حَالِكٌ , قَاتِنٌ , دَجَاجِيٌّ , i sl. ili pak samostalno upotrebljavani pridjevi u značenju: *jako crn* — سَحْكُوكُ , اَدَلَمُ , حُلْكُمُ , حُلْكُوكُ , حَالِكٌ , حُلْبُوبٌ — قَاتِنٌ , فَاحِسٌ , غَيْبٌ , غَرَبِيْبٌ , غَرَابِيِيٌّ , غُدَافِيِيٌّ , اَغْبَسُ , مَسْحَنِكِكُ , i dr.; *tamnocrn*: دَجْدَجِيِيٌّ , دَجُوْجِيِيٌّ , خُدَارِيِيٌّ , حِنْدَسِيِيٌّ , حِنْمٌ , i dr.; *itd.* مَذَلَمٌ , اَدَجَنُ حَالِكٌ

Od kombinacija crne boje s ostalim bojama one s bijelom bojom spomenute su kod kombinacija bijele boje pod riječi »crno-bijel«. U vezi sa sličnim pojmom navešćemo ovdje pridjev u značenju: *s izrazito crnim zjenicama i bijelim bionjačama* (čovjek, oko) — اَخِيْفٌ ; *s jednim crnim, a drugim plavim okom* — اَخُوْرٌ ; *crn sa žutom grivom i repom* (konj) — اَصْفَرٌ ; *zelenkastocrn* — اَسْفَعٌ , اَسْحَمٌ , اَحْمٌ , حَلِيْسٌ , اَحْسَبٌ ; *crvenkastocrn* — اَخْوِيٌّ , اَغْنَرٌ , اَصْدَاٌ , اَشْكَلٌ .

Razni imenički pojmovi u vezi sa crnom bojom, i to za: osobe: crnac, crni rob, Arap — اَسْوَدٌ ; životinje: crna deva — جَوْنَاةٌ ; gavran — حَاتِمٌ , غُدَافٌ , غَرَابٌ ; životinje crnoga krzna — خُدَارِيَّةٌ ; crni divlji magarac — اَخْدَرِيٌّ ; crni orao — اَسْوَدَةٌ ; crni čvorak — سُوَيْدَةٌ ; bilje: trnjina — زَعْرُوْرٌ ; jurčica — سُوَيْدَةٌ ; kupina — وَيْتِنٌ ; razni predmeti, materije, i sl.: drveni ugalj, lava — حَمٌ ; crni mulj — حَالٌ ; crna mrlja na glavi hijene — رُشْمَةٌ ; crna haljina — اَسْفَعٌ , سُوْدٌ ; ugalj, gara — سَخَامٌ ; crne šahovske figure — نَسْفَةٌ ; duga crna kosa — غُدَافٌ ; ugalj — فَحْمٌ ; crni plovučac — حَمَاءٌ ; pojave (u prirodi), bolesti, i sl.: crn oblak — حَمَاءٌ ; tamna noć, crn

oblak — خُدَا رِي ; tamna noć — أَخْضَر ; crni oblak — سَحْمَاءُ ,
 snijet — سَوَاد ; melankolija — سَوْدَاءُ ; večernji suton
 — غُبُوشَة ; mrena na oku — غُبَاش ; praskozorje — غَبَش ,
 najmračniji dio (noći) — فَحْمَة

Naravno je da su *figurativna značenja u domenu crne boje* suprotna onima koja se nalaze u vezi s bijelom bojom. Tako se primjerice kaže: عَمَلٌ حَالِكٌ — zlo djelo; عَيْشٌ حَالِكٌ — nesretan život; خَبَرٌ أَسْوَدٌ — crna, tužna, zlokobna vijest; فَفَرٌ — krajnja bijeda; مَوْتٌ أَسْوَدٌ — smrt od gušenja; يَوْمٌ أَسْوَدٌ — crn, nesretan dan; سَوَقٌ سَوْدَاءٌ — crna berza; ذِكْرِيَاتٌ سَوْدٌ — tužne uspomene.

Nekada riječi za oznaku crne boje imaju sasvim *suprotna značenja* (nečeg bijelog), npr.: سَوَادٌ — novica = bijela pjega na noktu, ili (nečeg pozitivnog), npr.: سَهْمٌ أَسْوَدٌ = sretna strelica (u igri mejsir), i sl.

C — Kromatske boje

Dopunjavajući ovdje što je već rečeno o samom pojmu pravih ili kromatskih boja, njihovu podjelu i poredak izvršićemo na osnovu boja *sunčeva spektra* (أَلْوَانُ الطِّيفِ الشَّمْسِيِّ), odn. na osnovu *duginih boja* (أَلْوَانُ قَوْسٍ قُزَحٍ). Od otprilike 160 tonova boja, koliko ih ljudsko oko može razlikovati u tome spektru, kao osnovni navode se sljedećih sedam: *crven, narančast, žut, zelen, plav, ljubičast i modar*. Interesantno je, pak, kako to ističe Morabia,³¹ da Arapi u svojoj klasičnoj literaturi (zapravo i dalje sve do u XIX vijek) od duginih boja izričito spominju samo *tri fundamentalne: crvenu, žutu i zelenu* (misli se tu, naravno, kad je riječ o samoj pojavi duge i njenim bojama)!

Dajući osnovni leksički fond za ove boje, ući ćemo njihovim poretkom u spektru dodavši osnovnim bojama tri (po zastupljenosti u arapskom) važne mješavine boja, naime: *smeđu* (poslije crvene) te *pjegavu i prugastu*, nakon svih spektralnih boja.

³¹ Op. cit., str. 70—71.

Na red, dakle, prva dolazi crvena boja, koja ima najbogatiju leksiku od pravih boja arapskog kromatskog vokabulara možda zato što je to boja koju najbolje zapaža ljudsko oko i što je ona prva koju razlikujemo u našem najranijem djetinjstvu?

1. Crvena boja

Za pojam »crven« prva je riječ **أَحْمَرُ**, a priličan je broj i drugih pridjeva koji tu boju, manje-više direktno mogu označavati, kao što su:

(صِرْف), **أَشْكَلُ**, **شَرَقُ**, **زَّرَجَنُ**, **أَدْهَسُ**, **(حَمَائِي)**, **أَجُونُ**,
يَانِعُ, **وَرِسُ**, **نَكِعُ**, **أَقْنَعُ**, **رَفِيعُ**, **فَدَمُ**, **غَرِي**, **ر (إِضْرِيح)**, **صَقْلَبُ**.

Brojni su izrazi i za pojam »crvenoobojen« od kojih su važniji ovi:

مُفَدَّنٌ, **مُشَرَّقٌ**, **مُزَبَّرَقٌ**, **مُدْمِيٌّ**, **مَدْمُومٌ**, **مَنْمُوعٌ**, **مُبْهَرَمٌ**, **مُبَقِّمٌ**,
مُنْهَرُودٌ, **مُنْكَوَرٌ**, **مُنْكَوِيٌّ**; i dr.

Za dijelove tijela crvene boje postoje posebni nazivi, i to za:
kožu — **حَوْرِيٌّ**, **أَقْشَرُ**; meso — **شَرَقُ**; krv — **أَشْكَلُ**;
vjeđe (očni kapci) — **أَمَقُهُ**; oči — **أَشْرَرُ**, **أَشْعَلُ**, **أَشْكَلُ**;
lice — **أَكْهَى** (مَدَش); nos — **أَنْكَعُ**, **قِفَاعِيٌّ**; usne — **(لَطَع)**,
أَعْصَمُ; kljun i noge (ptice) — **أَلْعَسُ**.

Za nijanse crvene boje izrazi su mnogobrojni i raznovrsni kao što će se vidjeti iz sljedećih primjera: **crvenkast** — **أَدْمٌ**,
أَشْقَرَانِيٌّ, **أَشْعَلُ**, **سُفْرُ**, **أَدْهَسُ**, **أَحْمَرَانِيٌّ**, **حَطَوَا**,
مُنْقَرِفٌ, **أَمْفَرُ**, **(مُعْرَةٌ)**, **أَعْفَرُ**, **أَصْحَرُ**, **أَصْحَابُ**,
bljedocrven — **أَحْمَرُ قَرْنَفَلِيٌّ**; **plamenocrven** — **نَقِيبٌ**,
rumen (pink red) — **مُلَهَّبٌ**, **أَصْبَحُ**, **أَحْمَرُ شَقَائِقِي (قَانِيٌّ)**,
ružičast — **أَزْهِيٌّ**, **أَسْلَخُ**, **أَسْلَخُ**, **أَسْلَخُ** (حَوْجَمَةٌ) —
ziglastocrven — **وَرْدِيٌّ**, **عَنْبِيٌّ**, **أَسْلَخُ**, **أَسْلَخُ** (حَوْجَمَةٌ) —
(أَحْمَرُ) — **پُورْپُورَانُ**; **boja okera** — **مُعْرَةٌ**; **grimizan, skrletan** — **قَانِيٌّ** (*), **أَرْجَوَانِيٌّ**,
أَشْبَانِيٌّ, **ذُرِّيْحِيٌّ**, **ذُوْوُحٌ** (أَخْبَرُ) **دُوْدِيٌّ**

قُرْمِزِي; rujana — أَصْهَبُ , جِرْيَالُ; boja kože —
 أَشْعَلُ , أَشْزَرُ , أَرْدَعُ , مَدَى; boje krvi — حَمَامِي;
 أَحْسَبُ , بَهْرَمُ — rida (ridokos) — يَانِعُ , أَشْكَلُ,
 أَغْبَسُ , أَصْهَبُ , أَصْدَأُ , أَصْبَحُ , أَشْقَرُ;
 أَحْمَرُ حَدِيدِي — ridast — مُنْتَهَشُ , أَمْفَرُ , أَكْلَفُ;
 crvena boja duda — فَرْصَدُ; trešnjeve boje — أَصْهَبُ; kurku-
 mom crvenooboje — مَعْرُوقُ; infracrven — تَحْمَرُ (= أَحْمَرُ).

Intenzifikacija crvene boje izražava se nekim pridjevima upotrebljivanim obično uz أَحْمَرُ, kao što su: حَانِطُ , صَيْعَرِي ,
 غَامِقُ , قَانِي , غَامِقُ , نَكِيعُ , قَانِي , قَانِي , غَامِقُ, i dr. Osim toga, ovdje se mogu
 ubrojati i samostalni pridjevi sa značenjima: svijetlocrven —
 أَكْلَفُ , قَدَمُ , أَغْنَرُ , زَاهِرُ , رَهْرَهُ , أَحْمَرُ صَافٍ,
 أَحْمَرُ حَانِطُ — jarkocrven — نَكِيعُ , أَنْبَسُ , كَمِيتُ,
 قَرَفُ , قَرَّاصُ , أَسْلَغُ , أَحْمَرُ قَانِي; nasuprot tim je po-
 jam: tamnocrven — أَحْمَرُ حَانِطُ , مَتَجَوِّنُ , بَاحِرُ , أَشْبَانِي —
 قَدَمُ , رَغْسِيْقُ , صَيْعَرِي , صُبَاحِي , مَدَى , أَحْوَى , أَحْمَرِي
 وَارِسُ الحُمْرَةِ , مَشِيرُ , أَلْعَسُ , (قَلْبَةُ) , أَفْشَرُ , أَقْرَفُ
 i dr.

Kombinacija crvene boje s drugim bojama je malo: zlatno-
 crven — جِرْيَالُ; živo žutocrven (boje cinobera) — رَهْرَهُ;
 žutocrven — رَاهِي , رَاهِي; bjelkastocrven — أَسْفَحُ;
 crnkastocrven — أَغْنَرُ; ride-prljavocrven —
 أَكْلَفِي.

Od raznih imeničkih značenja u vezi sa crvenom bojom da
 spomenemo za osobe: žena crvenog tena — بَهْلَقِي; crvenokožac
 (Indijanac) — أَحْمَرُ (pl. حُمَرُ); bijelci, Arapi, nearapi —
 حَمْرَا; životinje: magarac — حِمَارُ; crvena otrovnica —

دَسَّاس ; lav — دَعُوس , أَصْحَرُ ; slavuj — كُمَيْت ; crvena zlatna (riba), koralji — مَرْجَان ; biljke: datulja, šafran — أَحْمَرُ ; djetelina, kna — حُمَيْرَاءُ ; crvenkasta biljka — دَهَس ; broć, crvenac — فُوَّة ; razni predmeti i materije: koža — أَدِيم ; svijetlocrvena krv — بَا جِرِي ; zlato, meso, vino, hljeb, parfem od šafrana — أَحْمَرُ ; ruž, karmin — حُمْرَة ; hemoglobin — نَحَّاس — دَم ; vino — زَرْجُون ; bakar — نَحَّاس (صَرَفَان) ; rujno vino — كُمَيْت ; crvena zrnca ili školjčice (za nakit) — يَنْع ; pojave u prirodi: sunce pri zalasku — جَوْنَة ; večernja rumen — سَفِير ; jutarnje (ili večernje) rumenilo — شَفَق ; jutro, osvit — صُبْح ; bolesti: anerythroblepsia (nemoćnost zapažanja crvene boje) — عَمَى أَحْمَرُ ; erythremia — إِحْمِرَاءُ رُؤْدَم ; snijet, plamenjača — حُمْرَاءُ ; zaušnjaci, mumps — حُمْرَة الْخَنَازِيرِ ; ospice — حُمَيْرَة ; krvava pjena — شَكِيل , itd.

Figurativna upotreba izraza u domenu crvene boje predstavljena je, npr. u slijedećim slučajevima: دَامِي الشَّفَةِ — siromašan, pohlepan; رَجُلٌ أَحْمَرٌ — nenaoružan čovjek; مَوْتٌ أَحْمَرٌ — nasilna smrt; سَنَةٌ حَمْرَاءُ — nesretna (teška) godina; مَوْتٌ صَهَابِيٌّ — naprasna (nasilna) smrt; عَامٌ أَقْشَرُ — teška godina.

2. Narančasta boja

Za pojam »narančast« Arapi nemaju domaćeg naziva. Oba naziva su stranog porijekla, i to po imenu ploda dviju srodnih biljaka, naime: بُرْتَقَالٍ < بُرْتَقَالِي = naranča, pomorandža (Citrus aurantium), što je, u stvari, naziv za Portugal; drugi je naziv: نَارَنْجِي < نَارَنْج = ljuta naranča, gorka pomorandža (Citrus ligaradia), tj. po riječi perzijskog porijekla za tu biljku.

Još da spomenemo za kombinaciju narančaste i crvene boje, zapravo pojam »krvavonarančast« — بُرْتُقَالِي مُدَمِّي.

3. Smeđa boja³²

To je mješovita boja nastala iz crne i narančaste uz primjesu plave i žute u raznim međusobnim kombinacijama i količinskim odnosima. Zato ovdje nalazimo riječi koje označavaju i druge boje (npr. أَحْمَرٌ , أَخْضَرُ , آدَمُ , أَصْبَبُ , أَشْكَلُ , i dr.) ili, pak, neke od njih mogu obilježavati osnovni ton smeđe boje i razne njene nijanse (npr. أَحْلَسُ , أَجَايُ).

Za pojam »smeđ« najčešći je naziv أَسْمَرٌ , ali ih ima još prilično. koji mogu imati i to značenje, kao: أَسْفَعُ , أَحْلَسُ , مَتَحَمُ آدَمُ , أَوْرُقُ , نُكْعُ , أَمْلَجُ , أَكْلَفُ , أَقْتَمُ , عِرْسِي , أَظَى , أَصْحَرُ , أَشْكَلُ .

U nijanse smeđe boje ubrojaćemo sljedeće pojmove: mrkast — أَحْلَسُ (طُهْمَةٌ); crnomanjast, opaljen, tamnoput, zagasit — أَشْمَرُ , أَسْفَعُ , أَسْحَمَانُ , أَخْضَرُ , آدَمُ ; doratast, mrk — كَمَيْتُ , أَصْبَبُ , أَشْقَرُ , أَحْلَسُ , جَعْوَةٌ , أَجَايُ ; kestenjast — أَشْقَرُ , أَزْعَرُ , أَذْبَسُ , أَحْلَسُ , أَجَايُ ; boje rde — أَجَايُ , كَسْتَنَائِي , أَصْبَبُ , صِنَائِي ; boje pržene kafe — بُنِّي , أَصْدَأُ , أَذْهَسُ . (حَوَّةُ) , (جَوَّةُ) ; boje oraha — جَوْرِي .

Intenzivnu »tamnosmeđu« boju označavaju pridjevi: دُخْسَمُ , أَكْلَسُ , قَرْفِي , قَاتِينُ , أَطْلَسُ , أَشْمَرُ , أَسْحَمَانُ , دُخْسَانِي .

U kombinacije smeđe boje sa drugim možemo ubrojati: crvenkastosmeđ — أَحْلَسُ , أَجَايُ , مَحَوْرُ (ovca i sl.) , حَطَوَاءُ , أَظَى , أَصْبَبُ , صِنَائِي , أَصْحَرُ , أَسْفَعُ , أَذْبَسُ , أَكْلَفُ , أَعْيَسُ ; crvenodoratast —

³² U: Meyers Lexikon, Siebente Auflage, Zweiter Band, Leipzig 1925, stupac 800, daje se definicija smeđe boje, pod »Braun«, ovako: »Misch-

farbe aus Orange und Schwarz, durch Hinzutreten von Blau und Gelb mannigfach abgetönt«.

كُمَيْتٌ مُدِّيٌّ ; bakarnodoratast — أَمْفَرٌ ; kestenjast s bijelim pjegama — أَشْقَرُ أَبْقَعٌ ; doratast s bijelim pjegama — كُمَيْتٌ ; smeđ miješan sa crvenim i crnim — أَبْقَعٌ ; žučkastosmeđ — أَحْضَرُ , أَصْحَبُ , أَسْمَرُ , أَخْدَرِيٌّ , آدَمُ ; (boje bijele kafe — سَمْنَدٌ) .

Od imeničkih značenja u vezi sa smeđom bojom primjerice navodimo: pekmez, med, melasa — دِبْسٌ ; bivo, jastreb — أَصْفَعٌ ; golubica sa smeđom ogrlicom — سَفْعَاءٌ ; slavuj — إِسْمِرَارٌ ; koplje — أَسْمَرٌ ; snijet, medljika — كُمَيْتٌ ; brineta, pšenica — سَمْرَاءٌ ; kesten — كَسْتَنَاءٌ (قَسَطَلٌ) .

Figurativnu upotrebu u vezi s riječima za smeđu boju nalazimo, npr., u izrazu: عَامٌ أَسْمَرٌ — neplodna godina; زَمَانٌ أَوْرَقٌ — sušno vrijeme; عَامٌ أَوْرَقٌ — beskišna godina.

4. Žuta boja

Od malobrojnih pridjeva za oznaku pojma »žut« prvi je أَصْفَرٌ , a drugi su rijetki u tom značenju, kao što su: جَزَعٌ , أَمْلَحٌ , أَصْحَمٌ , شَاوٌ , زَرْيَابٌ , ذَرْيَبٌ , أَخْطَبٌ , مَهْرُودٌ مُصْقَرٌ مُشْرِقٌ , مَزْعَفَرٌ , مُزْبِرَقٌ — هَرْدٌ ; žutoobojen

Od dijelova tijela žute boje istaći ćemo nazive za: kosu (= plav, plavokos) — أَمْفَرٌ , أَصْحَبٌ , أَصْبَحٌ , أَشْقَرٌ , أَصْفَحٌ ; zube — (حَبْرٌ) , أَمْلَحٌ ; kožu (= žutičav) — مَيْرُوقٌ , أَقْرَاهُ , مَصْفُورٌ .

Nijanse žute boje obilježavaju pojmovi: žučkast — مُصْفَرٌ ; blijedožut — أَصْفَرُ كِنَارِيٌّ ; prljavožut — سَمْنَدٌ , أَصْحَمٌ ; (boje čilibara — أَصْفَرُ عَنَبَرِيٌّ ; boje (طَهْمَةَ) , أَغْبَسٌ ;

okera — **أَمْفَرُ**); boje zlata — **عَسْجِدِي**, **ذَهَبِي**; boje limuna — **أَصْفَرُ** (**أَصْفَرُ**) **لَيْمُونِي**, **أَتْرَجِي**; boje slame — **أَصْفَرُ**. **أَصْفَرُ**, **أَغْمَرُ**, (**أَصْفَرُ**) **زَعْفَرَانِي**, **مُجَسَّد**); boje šafrana — (**تَبْنِي**)

U intenzivne oznake žute boje možemo svrstati: svijetložut — **أَزَعَرُ**; tamnožut — **أَسْمَرُ**; **أَصْفَرُ** **فَاعٍ**, **أَزَعَرُ**.

Kombinacije žute boje sa drugim su sljedeće: crvenkastožut — **أَصْفَرُ** (**أَصْفَرُ**) **وَزْسِي**, **كُهْبَةُ**, **خُطْبَةُ** /; narančastožut — **أَصْفَرُنَا رَنْجِي**; mrkastožut — **آدَمُ**; (prljavožuta boja — **أَغْبَسُ**, **سَعْدُ**); zemljastožut — **أَضْحَمُ**; sivkastožut — **سَعْدُ**.

Razna imenička značenja u vezi sa žutom bojom susrećemo u primjerima: šafran — **جُزَع**, **زَعْفَرَان**; žuta ilovača — **جَمْعَر**; žuna — **أَخْطُبُ**; zlato — **ذَهَب**; rastopljeno zlato — **بَنُو الْأَصْفَر**; Bizantinci, Grci, Evropljani — **زَرِيَاب**; crvenožuti ili žućkasti lav — **مُزَعْفَر**; dunja — **سَفْرَجَل**; krpelj, žuč, mesing — **صَفَار**; žutica — **صَفْر**, **صَفِيرَاءُ**; zlato; bronza — **صِفْر**; dukati, zlatnici — **صُفْر**; pčela, žuč, zlato, kurkuma — **صَفْرَاءُ**; žumance — **صُفْرَة**; zlato — **عَسْجَد**; ambra — **عَنْبَر**; limun — **لَيْمُون**; žuti golub, čanak od žutog drveta — **وَزْسِي**; žutica — **يَرْقَان** itd.

Figurativnu upotrebu nalazimo u primjeru: **نَصِيحَة ذَهِيَّة** = dobar savjet; **إِبْتِسَامَة صَفْرَاءُ** = kiseo, usiljen osmijeh; **ضِحْك صَفْرَاءِي** = sardoničan smijeh.

5. Zelena boja

Iako je to jedna od najraširenijih boja u prirodi, ni za osnovnu boju ni za njene nijanse ne nalazimo u arapskom očekivano i odgovarajuće bogatstvo izraza. Osnovni naziv za pojam »zelen« jest

أَعْيُنٌ , ali on, kao i drugi pridjevi za oznaku ove boje: أَخْضَرُ , أَغْيِنُ , mogu obilježavati i neke druge boje, odn. pojmove. Spomenućemo ovdje neke glagole (pored أَخْضَرَ) u značenju »zazelenjeti se« iz čijih se korijena izvode razni oblici (participi i dr.) za značenja u vezi s ovom bojom, a to su, npr.: بَقَلَ , أَحْوَى , إِخْضَوْضَبَ , تَنْضَرُ , i dr.

U nijanse zelene boje spadale bi: zelenkast — بَاقِلٌ , أَخْطَبُ (مُخْضَوِضِرٌ , مَخْضَرٌ , خَضِرٌ) خَاضِرٌ ; nježnozelen — أَنَضَرُ ; svježezelen — أَخْضَرُ رَقِيقٌ ; zelen kao trava — أَخْضَرُ زَرَاعِيٌّ ; zelen kao trišlja — فَسْتَقٌ ; maslinastozelen — (أَخْضَرُ) زَيْتُونِيٌّ ; smaragdnozelen — (أَخْضَرُ) زَمْرَدِيٌّ زَبْرَجَدِيٌّ ; zelen kao dragac (bakarna rđa) — أَغْنَرُ ; prljavozelen — زَنْجَارِيٌّ .

Intenzifikaciju zelene boje u dva smisla označavaju pridjevi: svijetlozelen — أَلْخَصُّ , أَخْضَرُ حَانِيٌّ (نَاضِرٌ) ; tamnozelen — (أَخْضَرٌ) نَاضِرٌ , أَغْيِنٌ , أَضْحَمٌ , أَدْهَمٌ , أَحْوَى .

Kombinacije boja sa zelenom malobrojne su: ljubičastozelenkast — أَشْهَبُ أَخْضَرٌ ; mrkastozelen — أَغْيِنٌ ; crnkastozelen — أَحْمَرٌ ; crvenkasto i žučkastozelen (biljka) — زُرْبِيٌّ ; žučkastozelena boja — طُهْمَةٌ ; zelen i dijelom sasušen (biljka) — خَلِيسٌ .

Od raznih imeničkih oblika u vezi sa zelenom bojom (osim ranije navedenih iz korijena: خَضِرٌ) evo još nekoliko: zelenkast magarac — أَخْطَبُ ; klorofil — خَضْبٌ ; trava, zelenilo, bilje — عَشْبٌ ; smaragd — زَمْرَدٌ ; dragac, bakarna rđa — زَنْجَارٌ ; zeleni znak na turbanu — شُطْفَةٌ ; zelenkasta boja vode — نِضَارٌ ; žabokrečina — نَاضِرٌ ; tamariska — نِضَارٌ .

Figurativnu upotrebu zapažamo, npr., u: أَخْضَرُ u značenjima nezreo, svjež, nov, s maljama na licu (dječak) ili أَنْضَرُ = svjež, lijep, sjajan, i sl.

6. Plava boja

Osnovni pojam »plav« najčešće se označava pridjevom أَمْلَحُ. Za to značenje u upotrebi su takođe: أَزْهَرُ, أَزْهَرُ, أَزْهَرُ. أَزْهَرُ. Za to značenje u upotrebi su takođe: أَزْهَرُ, أَزْهَرُ, أَزْهَرُ.

Od dijelova tijela plave boje spomenimo u vezi s očima: s jednim plavim, a drugim crnim okom — أَخْفَى; pomodrio oko očiju — أَشْوَصُ; plavook — أَمْلَحُ; pomodrelost usana — كَتَنَ. Naš izraz »plavokos«, u stvari, označava žutu boju, pa je zato tamo i naveden.

Nijanse plave boje malobrojne su: plavkast, blijedoplav — أَزْبِقُ, أَزْبِقُ, أَزْبِقُ; nebesoplav, azuran — أَزْرَقُ (أَزْرَقُ) سَمَاقُ; ultramarinski modar — أَزْرَقُ (أَزْرَقُ) أَمْقَهُ; أَزْرَقُ (أَزْرَقُ) لَازَوْرَدِي أَزْرَقُ زَهْرِي.

U intenzivne oblike plave boje u oba pravca spadaju: svijetloplav — زُرْقَمُ; tamnoplav, modar — أَزْرَقُ غَامِقُ, أَزْرَقُ كَحْلِي.

Kombinacije boja s plavom označavaju izrazi: (sivo) srebrenastoplav — سِنَجَابِي; plavo s. bijelim rubom vjeđa (oko) — مُغْرَبَةٌ; s tamnoplavim očima crvenkastog sjaja (čovjek) — أَزْرَقُ بَحَارِي; sinje, zelenkastoplavo (more) — أَزْرَقُ بَحَارِي.

Od imeničkih pojmova u vezi s plavom bojom spominjemo: plav pustinjski gušter — حَلَكَاءُ; šojka kriještalice, vrana — زُرْقَاءُ, خَضْرَاءُ; tirkiz, modruljica — فَنِيرُوزُ; nebo — خَضْرَاءُ; plavetnilo među oblacima — بَرْصَةٌ; glaukom — زُرْقُ; elefantijazis — زُرْقَاءُ لَيْلِمَاءُ; cijanoza, modrenica — زُرْقَةٌ, itd.

Kao primjeri figurativne upotrebe riječi za plavu boju neka posluže sljedeći izrazi: خَوْفُ أَزْرَقُ — smrtni strah; عَدُوٌّ — ogorčeni neprijatelj; مَوْتُ أَزْرَقُ — nasilna smrt.

7. Ljubičasta boja

U arapskom jeziku nema domaćeg naziva za ovu spektralnu boju. On se izvodi, kako se vidjelo, od perzijske arabizirane riječi:

بِنْفَسَجِي — ljubica (*Viola odorata*), tj. بِنْفَسَجِي = ljubičast.

Novijeg je datuma naučni termin: فَوْقَ الْبِنْفَسَجِي — *ultra-violetan (ultraljubičast)* za oznaku zraka krajnjeg ljubičastog dijela sunčeva spektra.

8. Modra (*indigo*) boja

Ni za ovu boju s jednoga kraja vidljivog spektra ne postoji arapski naziv nego se on izvodi iz imena biljke: نَيْل (= čivit, indigo — *Indigofera tinctoria*), tj. نَيْلِي — *modar, indigoplav, plavoljubičast*. Riječ »indigo« derivirana je iz latinskog: *indicus* = indijski, jer je ta i slične biljke porijeklom iz Indije (ili Indokine). Naša riječ »modar« ne smije se zamjenjivati s pojmom tamne nijanse plave boje koje se takođe može označiti tom riječi ili je zapravo češće upotrebljavana u tom posljednjem značenju.

D — Posebne kombinacije boja

Pored već spomenutih kombinacija, uz pojedine boje, na kraju ćemo govoriti još o dvije vrste mješavine boja kako zbog njihova specifičnog međusobnog odnosa tako i zbog priličnog bogatstva posebnih riječi u arapskom jeziku za te kombinacije, a to su one koje smo kratko označili sa: 1. pjegav i 2. prugast. Razmotrićemo ih u posebnim odlomcima.

1. Pjegav (*šaren, i sl.*)

Pod pojmom »pjegav«, i sl., podrazumijevamo djeliće površine jedne ili više boja nepravilnog ili okruglastog oblika (tačkice) u raznolikom međusobnom rasporedu rasute u manjoj ili većoj količini (gustoći) ili na pojedine organe (živih bića), odn. samo neke njihove dijelove te na dijelove raznih predmeta ili pak prekrivajući cijelo tijelo i određene potpune površine tako da su oni podloga za te pjege (tačkice, šare, crtice, mrlje, i sl.) ali druge boje ili pak da se ta podloga ispod njih uopće ne ukazuje.

Podjelu izraza izvršićemo ovdje prvo na osnovu boje, odn. kombinacije boja tih pjega (šara, mrlja, tačkica, i sl.), a drugo, na osnovu mjesta gdje su one (na tijelu, predmetu) raspoređene.

S obzirom na boju pjega (i sl.), podjelu možemo izvršiti na sljedeći način: bijele boje — أَبْهَقُ, أَبْرَشُ, أَحْجَلُ, أَرْنَأُ; (na tamnopeneljastoj podlozi) — أَدْعَمُ, أَرْنَأُ; (na zelenoj podlozi) — أَرْقَطُ; (na crnoj podlozi) — أَكْسَعُ, أَغْصَنُ, أَصْفَعُ, أَشَعَلُ, مُسْنَجٌ.

Crne (tamne) pjege: (na bijeloj podlozi) — أَبْيَنُ; i
; زُرْزُورِيّ — (na sivoj podlozi) — أَرْشَمُ, أَرْنَأُ, أَخْيَلُ; مُسْنَجٌ;
مُنْعَرٍ, أَشِيمٍ, مُسْفَعٍ.

Crvene pjege: (na crnoj podlozi) — أَنْمَشُ; أَرْبَدُ.

Bijele i crne pjege: مُحَبَّرٌ, أَبْيَقُ, أَبْيَنُ, أَبْرَقُ;
أَشِيَهُ, مُسْنَجٌ, أَرْقَمُ, أَرْقَطُ, أَرْقَشُ, أَخْصَفُ, أَخْرَجُ,
أَنْمَشُ, أَنْمَرُ, نَشِيمٌ, مَلْمَعٌ, أَمْلَحُ, أَعْرَمُ, مُضْطَرِبٌ.

Bijele i crvene pjege — أَمْرَخُ.

Raznobojne pjege (pjegav, šaren, istačkan, i sl.): مَبْرَشٌ, أَبْرَشُ;
أَرْقَطُ, أَرْقَشُ, أَرْبَصُ, أَرْبَشُ, مَدَنَرٌ, أَخْرَجُ, مَبْقَعٌ, مَبْرَقَشُ,
مَوْشَى, أَنْمَشُ, مَلْمَعٌ, أَكْلَفُ, مُفْلَسٌ, أَعْرَمُ, أَشِيَهُ, أَرْقَعُ.

Po mjestu na tijelu gdje se nalaze pjege i sl. (jedne ili više boja i oblika) izrazi za njih se mogu podijeliti prema organima na koje se odnose: perčin (konja) — أَشَعَلُ; glava — أَدْرَأُ;
; أَنْجَمٌ, أَكْسَعُ, أَقْرَحُ, أَغْرُ, أَشَدْحُ; čelo — أَصْفَعُ;
oči — مُحَبَّرٌ, مُغْرَبٌ; zjenice — مُكْوَكِبٌ; uši — أَصْبَعُ;
; أَرْقَشُ, أَدْرَأُ, مُحَبَّرٌ; vrhovi ušiju — أَصْبَعُ;
lice — أَنْمَشُ, مُغْرَبٌ, أَشِيمٍ, مُسْفَعٌ, مُبْرَقَعٌ; obraz
— أَدْعَمُ; vrat — أَعْرَمُ; gubica — أَرْنَمُ; njuška — لَطِيمٌ;
; مُرْجَلٌ, أَحْجَلُ; noga — أَبْرَشُ; nokat — أَدْعَمُ; prsa —
— أَصْبَعُ; vršak repa — أَشَعَلُ; zadak (ptice) —
أَبْهَقُ, أَبْرَصُ (tak. = gubav), أَكْسَعُ; koža (tijelo) —
— (pjegav od elefantijazisa), أَجْدَرُ, (kozičav; šugav), أَبْيَقُ.

أَحْسَبُ, (svrab-
ljiv) — أَجْرَبُ, (gubav) — أَجْذَمُ,
أَخِيلُ — أَخْوَقُ, (benav) — أَخْشَفُ,
(gubav) — أَشْكِمُ, (svrabljiv) —
أَسْلَعُ i أَصْلَعُ, (benav) — أَصْلَحُ,
(šugava — deva) — أَغْرُ; أَكْلَفُ,
مَوْلَعُ — (gubav) — وَبِشُ, (šugav)

Za imenička značenja u vezi s pojmom pjegavosti (šarenila, i sl.) primjeri bi, između ostalih, bili sljedeći: argema (bijela pjega na zjenici) — أَرْغَمَنُ; lisa (bijela pjega na čelu konja, sl.) — أَشِي; široka bijela lisa (konja) — مَبْرَقَمَة; bjelina na prsima (konja) — بَهَار; crnobijeloistačkana zmija — رَقْشَاءُ; leopard, panter — أَرْقَطُ; paprať — رَقَعَاءُ; mužjak crno-bijelopjegave otrovnice — أَرْقَمُ; lisa (konja) — زَرْقُ; bijela pjega između uha i sljepoočice (konja) — شَاكِلَة; tanka bijela lisa duž čela (konja) — شِيمْرَاخ; pjega, šara, mrlja — شِيَة; bijele pjege po leđima (konja) gdje su bile rane — صُرْد; crna mrlja navrh nosa — طُخْمَة; šareno jaje — أَعْرَمُ; uski produžetak lise (konja) — عَصْفُور; novice (bijele pjege na noktima) — فَوْفُ, فَوْفُ; šarenica, dužica, iris (oka) — قُرْحِيَة; pjege — كَلْف; pjega, šara, crta, pruga, lunula (polumjesečasta bijela pjega pri dnu nokta) — نَمْشَة; lunula — هِلَال; novice; bijele pjege od šuge (na devi) — وَبِشُ ili وَبِشُ, i dr.

I riječi iz ovog domena upotrebljavaju se *figurativno*, npr.: رَقَطَاءُ = godina u kojoj ponekad padne kiša; أْبَقُ = takođe: iskušenje; uzbuna; دَهْرُ أَعْرَمُ = promjenljiva (varljiva) sudbina; شِيمْرَمَلَمَعُ — dvojezična pjesma.

2. Prugast

Pojam »prugast« (isprugan) označava pruge (crte) raznih debljina i dužina u jednoj ili više boja različito međusobno raspoređene

(često paralelne) na podlozi druge boje (ili nijanse). Zbog ograničenog broja riječi za ovo značenje, podijelićemo ih na dvije skupine, naime, na kategorije pridjeva i imenica poblize objašnjavajući pri tom značenje svake pojedine riječi ili izraza.

Pridjevske oblici: prugast (tj. s bijelim i tamnim prugama — hijena, pas, tvorčić) — بِاقِعٌ ; sa crnom (tamnoboju prugom duž leđa — magarac) — مُجَدَّدٌ , أَخْطَبٌ ; prugasta tkanina — حَبْرٌ ; crno ili zeleno-isprugan — أَخْطَبٌ ; prugast, isprugan (općenito) — مُخَطَّطٌ ; prugast, sa crnom prugom između nozdruva (pās) — أَرْشَمٌ ; prugasta nezrela datulja — مُخَطَّمٌ ; šarena (krava) — رَقْمَاءُ ; bijelo (ili crveno) i crno isprugan — أَرْقَمٌ ; valovito-isprugana po sječivu (sablja) — مُشَطَّبٌ ; sa crnom prugom na leđima — أَطْعَمٌ ; prugast — عَتَابِيُّ اللَّوْنِ ; prugastih nogu (vo), ispruganog sječiva (sablja) — نَمِشٌ ; crna, a bijelo-isprugana (koza) — وَشْحَاءُ ; prugast, crnobijelo-isprugan — مَوْلَعٌ .

Imenički oblici: pruga duž leđa (magarca) — جُدَّةٌ ; žuto-isprugana kolokvinta, magarac sa crnom prugom — أَخْطَبٌ ; crta, linija, red — صَفٌّ , شَطْبَةٌ , سَطْرٌ , خَطٌّ ; prugasta šara — رَقْمٌ ; golubica sa smeđom ogrlicom — سَفْعَاءُ ; (valovita) linija na sječivu (sablje) — شَطْبَةٌ ; sablja (ispruganog sječiva) — نَمِشَةٌ .

Glagolski oblici: isprugati — خَطَّطَ (خَطَطَ) ; izlinirati (papir) — سَطَّرَ ; prugasto obojiti (tkaninu) — خَطَّطَ , رَقَّمَ , رَقَمَ ; izlijebiti (top) — قَرَضَ , خَطَّطَ ; precrtati — خَطَّطَ (طَلَّسَ) ; poredati, nanizati, staviti u liniju — صَفَّفَ (صَفَّفَ) .

Za *figurativnu upotrebu* pojmova iz ovog domena može se navesti kao primjer: عَامٌ أَرْشَمٌ = nerodna godina; رَقْمَاءُ — velika nesreća, škipac, nepriлика.

IV. ZAVRŠNA RIJEČ

Iako smo u samom radu nastojali dati najbitnije karakteristike arapske leksike za boje i istaći najvažniju problematiku u vezi s njom, ipak smatramo da je korisno na kraju rada, pa makar u najopćijim crtama i najsažetijim načinom, ponovo razmotriti i skrenuti posebnu pažnju na neka pitanja od izuzetnog značaja za našu temu i probleme u vezi s njom. Da smo bili i vremenski i prostorno ograničeni pri njenoj obradi, dali smo donekle naslutiti samim podnaslovom rada nazvavši ga »osvrtom«, i to osvrtom na samo dva osnovna pitanja: morfološke i semantičke strukture arapskog kromatskog vokabulara, naravno, s lingvističkog aspekta u užem smislu. Iako nismo imali nekih pretenzija na potpunost i iscrpnost obrade i u tako suženom obimu naše tematike, pokazalo se kako on lako može narasti noseći u sebi tendenciju daljeg širenja i produbljavanja, jer to zahtijevaju novi problemi koji se tako reći sami od sebe nameću sve više i više tokom samoga rada tražeći posebno razmatranje i eventualno razrješavanje.

Što se tiče prikupljenih oblika i njihovih razmatranih značenja te njihovih relativnih osobitosti iz domena leksike za boje u arapskom, vjerujemo da smo uglavnom istakli ono najznačajnije. Tako smo vidjeli da nema nekih posebnih oblika koji bi bili u isključivoj upotrebi samo za takva značenja. Istina, neki oblici općeg arapskog morfološkog fonda djelimično su se specijalizirali u tom smislu da, pored ostalih funkcija u jeziku, češće označavaju i pojmove samih boja, njihovih nijansi, kombinacija i srodnih pojava. U pogledu, pak, same svoje morfološke strukture ti se oblici, tako reći, potpuno uklapaju (izuzev poneki oblik stranog porijekla) u sistem ostalih morfema arapskog jezika uopće.

I za samu semantičku strukturu odgovarajućih riječi i izraza već je istaknuto da se u svojoj biti ne razlikuju po semantici od ostalog leksičkog fonda arapskog jezika u cjelini. Ipak smo, zbog njihove osobite važnosti posebno za savremenu arabistiku, istakli neke pojave (kao što su one vezane za arhaizme, neologizme, polisemne riječi, sinonime, i sl.). One su, manje-više, zastupljene i u kromatskom vokabularu, ali im kao općejezičkim pojavama treba posvetiti pažnju u sklopu njihova javljanja u jeziku uopće, jer će jedino na taj način dobiti svoje pravo adekvatno tumačenje. Na osnovu toga, preneseno na područje arapske leksike, ono će moći naći i svoju odgovarajuću primjenu u jezičkoj praksi, čemu treba da teži svako ispitivanje u ovom domenu, pa ma kakve ono bilo prirode u početnom stadiju svoga ostvarivanja i bez obzira na eventualne druge namjene kojima je ono trebalo i moglo da posluži.

Da bi se takvo ispitivanje, u okviru naše tematike ili njoj slične, moglo normalno i uspješno odvijati, istakli smo potrebu obuhvatnijeg prikupljanja, po mogućnosti, cjelokupne relevantne lek-

sičke građe. Ona bi se morala crpsti prvenstveno iz izvorne, a ne samo iz leksikološke literature, da bi tako sam kontekst ukazao kako na vrijeme upotrebe pojedine riječi ili idioma tako i na konkretno, stvarno njeno značenje pogotovu ako su oni još u živoj upotrebi što je samo po sebi potrebno da se ustanovi. Ta istraživanja svakako bi trebalo vršiti sistematski, planski, vjerojatno u dužem vremenskom periodu, a na širem, organiziranom međunarodnom naučnom planu, jer pitanja ove naravi ne spadaju samo u domen jednog jezika i jedne naučne discipline, tj. lingvistike, nego ulaze u dijelokrug i mnogih drugih znanosti kao što su psihologija, etnologija, biologija, fizika, i sl. U mnogim ovim oblastima nauke, naravno da je dosada dosta toga, pa i dobro, učinjeno, samo te rezultate, uz novopostignute, treba objediniti i iskoristiti, sa gledišta same arabistike, kako na užem području arapske leksike za boje, tako i na širem domenu arapskog leksičkog blaga u cijelosti. To je, naime, jedno od najaktuelnijih, pa i najvažnijih njenih zadataka s obzirom na nagli razvoj savremenog arapskog jezika uopće, kao i s obzirom na njegov sve veći međunarodni značaj ne samo u političkom nego i u naučnom pogledu kako u vezi s tekovinama njegove vanredno bogate raznorodne literature tako i drugih vidova duhovne kulture arapskih naroda i svih onih koji su se služili tim jezikom doprinoseći svojim radom razvoju i širenju duhovnog vidika cijeloga čovječanstva.

S u m m a r y

COLOUR LEXIS IN ARABIC

(Morphological and Syntactic Review)

In the brief »Introduction« (page 227—229) the author pointed out the abundance of the chromatic vocabulary of literary Arabic (the greatest abundance among the Semitic languages). However, the problem of colour in Arabic has not been fully studied even in the narrow linguistic area (in the form of a monograph), not even the lexical material itself has been completely compiled. The present paper does not have pretensions to do that, partly because of the size of the problem itself and its complexity, and partly because of the lack of necessary original literature on which further research, even in the limited area of lexicography itself, should be based. The present author just wanted to point out some specific features of that lexis and to stress the need and importance of its further, more thorough and comprehensive study. Colour-lexis in Arabic has a large number of roots, that more or less directly denote the idea of colour (i. e. its tonality), different shades, combinations and other similar meanings (but it would first have to be established whether those are that original meanings of those roots). Except

for those roots, there are in Arabic numerous single words (or smaller groups of them) the meanings of which are connected with the idea of colour in varying degrees, but have been derived from the roots which originally denoted other ideas, which sometimes, at least at the first glance, had no semantic connection with the meanings of those words (i. e. with the notion of colour). Those words, as well as the roots from which they were derived, should get more attention than before, when etymologically and semantically analysed.

The present paper is limited mostly to the discussion of forms and their meanings in the area of colour-lexis in Arabic, compiled in a relatively recent work, the dictionary of colours (that was: 'Abdul-'Azīz Ben 'Abdallāh, *Mu'ğamu-l-alwān*, published in the journal: *Al-Lisānu-l-'arabī*, copy X, part 3, page 276—300, Rabat 1992/1973). The glossary contains 350 lexical units primarily for the colours themselves, and for some related notions as well. That material had to some extent been supplemented, from other materials. At the end of this part it was emphasised that the study of Arabic chromatic vocabulary was of primary importance for the area of Arab lexis as a whole, at the time of the modern renaissance of Arab studies, but it is also important for the related scientific areas such as physiology, psychology, ethnology, sociology, physics and others, each of which can contribute in its way to shedding more light on the phenomenon of colour from its various aspects.

The »General part: on the Phenomenon of Colour«, (p. 230—232) its physical and optical nature has been concisely discussed, on one hand, and the perception of it, i. e., its psycho-physiological properties, on the other. It has been said there that electro-magnetic waves of the visible spectre (the length of 380—760 nm) create in our mind the perceptions of different colours (up to 160 shades) such as: *achromatic* (white, grey, black) and *chromatic* (i. e., the colours of the solar spectre, the basic colours, seven of which are the following: *deep blue, violet, blue, green, yellow, orange* and *red*). Then, *combinations of colours*, such as *light* and *dark* are briefly mentioned, etc.

Three basic characteristics of each colour are pointed out from the psycho-physiological aspect: 1) *tonality* (the idea of colour in the narrow sense of the word) — dependent on the frequency of the emitted or reflected radiation; 2) *luminosity* — which depends on the intensity of radiation, and 3) *saturation* — which depends on the quantity (or lack) of white or black colour. At the end, psycho-physiological effect of colours on the man was mentioned, and in connection with that, the division into the so-called »warm« and »cold« colours, according to their effect was done: whether they excite, rouse (like red, orange, yellow), or sooth, calm, and pacify

the human psyche. They can have such effect in all their shades and combinations.

Special part of the paper, dealing with the Arabic chromatic vocabulary, is divided into two larger chapters I — *Morphological Review* (page 232—243) and II — *Semantic Review* (page 244—255). The first chapter on Morphology, deals with the types of roots (triliteral and quadriliteral as almost the only ones that appear in the concrete forms in the corpus). The most important ways of creation of those roots are briefly explained (some of them from the original biliteral), such as the use of the root determinatives, reduplication of biliteral, the metathesis of the radicals, the method »naħt« and others.

It is written in more detail about the ways of new form derivation (*alternation* of the short vowels by the internal flexion, *prolongation* of the vowels, *affixation*, *gemination* of the radicals and *reduplication* of the third radical with the syllable which it forms) as well as about the structure of the forms derived that way, so that the division of them was done on that basis. They are divided into two larger groups: 1) *nominal forms* (adjectives, participles, and nouns) and 2) *verbal forms* in the narrow sense. At the end of the morphological review some characteristic, most frequent forms (both nominal and verbal), which have to a certain extent, been specialised in the marking of the suitable meanings in connection with colour and similar phenomena, are pointed out.

Two separate chapters deal with *lexical* and *syntactical means* of expressing the idea of colour and similar meanings, in the »*Semantic review*«. In the first part, some specific features of the chromatic lexical fund in Arabic are pointed out, although those semantic phenomena are found in varying degrees in other areas of the Arabic lexis in general. Some more important issues in connection with formation, use and formation of the certain semantically interconnected words (or their groups) such as archaisms, neologisms, borrowings, synonyms, antonyms, polysemantic words etc., have been especially emphasised. Problems in connection with that are important not only for chromatic vocabulary or the lexis of Arabic as a whole, but also for the modern Arabic in general: its establishing, cohesion, completion, modernisation, livening, popularisation, standardisation and similar problems.

In the chapter on »The Syntactic and Semantic Means of Expression« the present author pointed out only in passing, some more important syntactic constructions by which the ideas connected with colours could be expressed (those are, for example: genitive construction, attributive and prepositional constructions, etc., to complete sentences). Since the paper was limited to the issues of lexis only, it could not deal in more detail with all the possibilities of expression that syntax offers, in the limited sense of the word.

Next comes (page 255—277) »*The Basic Fund of the Arabic Chromatic Vocabulary*« in several paragraphs. First, some »*More important common names*« in connection with the subject-matter of the present paper (among the others mentioned in the rest of the text), were first explained. »*Achromatic colours*« (page 256—265) first (introductory) the words for the notions of »*light*« and »*dark*«, and then for the achromatic colours in general, i. e., *white*, *grey* and *black* were discussed. The material there (as well as in the case of other colours) has been given in such a way, that the words for the given colour (synonyms), were given in general, then the ones used primarily, to denote certain parts of the body, then the words for denoting of the intensity, shades and combinations of that colour are given, and at the end, the nouns with meanings in connections with the mentioned colour are given, and finally the examples for the figurative use of the word within the scope of the given colour are listed. The words are listed in the Arabic alphabetical order, according to the roots from which they had been derived (and not by their first sound). Lexis for the »*Chromatic Colours*« follows in the special paragraphs (page 265—274) by the order in which they appear in the spectre (except that the mixed »*brown*« colour was interpolated behind the orange) as follows: red, orange (brown), yellow, green, blue, violet, deep blue.

»*Special Combinations of Colours*« (page 274—277) were dealt with separately because of certain peculiarities and a rather numerous lexis, and those are the ones denoted by the words such as »*dotted*« and »*striped*«.

The last chapter, *The Conclusion*« (page 278—279) deals only with the most essential contents of the paper and the problems discussed in it, and the need and importance for further organised, systematic and more intensive research in this field of the work on Arabic lexis in general. At the time of vigorous reawakening, development and affirmation of Arabic in the world, the Arabic lexis appears to be one of the most important parts of the Arabic language as a whole, therefore it should get the attention it really deserves